

NACIONALINIS SKURDO MAŽINIMO
ORGANIZACIJŲ TINKLAS

SKURDAS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS LIETUVOJE 2020

TURINYS

Įvadas	3
Apie mus	3
Kas yra skurdas?	4
Skurdo rodiklių apskaičiavimas	4
Skurdo rizikos lygis	4
Skurdo rizikos lygis 2019 m.	6
Skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis	8
Absoliutaus skurdo lygis	9
Pajamų nelygybė	10
Socialinės Covid-19 pasekmės labiausiai palietė skurdžiausius asmenis	11
Skurdas kaip žmogaus teisių pažeidimas	12
Ar užtikriname gyventojų socialines teises?	14
1 principas – švietimas, mokymas ir mokymasis visą gyvenimą	14
3 principas – lygios galimybės	17
11 principas – vaikų priežiūra ir parama vaikams	19
17 principas – žmonių su negalia įtrauktis	25
18 principas – ilgalaikė priežiūra	29
19 principas – būstas ir parama benamiams	32
20 principas – galimybė naudotis pagrindinėmis paslaugomis	38
Pagrindiniai 2020 m. Pokyčiai siekiant sumažinti skurdą	41
NSMOT siūlymai bei rekomendacijos skurdo ir socialinės atskirties mažinimui	43
Pagrindinės rekomendacijos pandemijos metu	49

IVADAS

Šiomet švenčiame Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo trisdešimtmetį. Per šį laikotarpį Lietuva padarė didžiulę pažangą: tapome pilnateisiais tarptautinės bendruomenės nariais, šalis nuo planinės ekonomikos persiorientavo į rinkos, o taip pat esame Europos sąjungos, NATO bei Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos nariai. Tačiau vis dar esame viena skurdžiausių visuomenių Europos Sąjungoje. Skurdas, nelygybė, o ypač nelygios galimybės, kelia vis didesnę nepasitenkinimą ne tik mūsų piliečiams, bet ši problema vis dažniau atpažįstama ir tarptautinių organizacijų.

Skurdas sukelia sunkumų ir nepriteklių, neigiamai veikia sveikatą ir ilgai turi psichologinių pasekmių, riboja galimybes tiek suaugusiesiems, tiek vaikams. Be to, nepritekliuje gyvenantys žmonės dažnai yra stigmatizuojami, kaltinami, gėdinami ir išstumiami iš įprasto visuomenės gyvenimo. Svarbu suprasti, kad skurdas žaloja visą visuomenę – skaldo socialinę solidarumą ir pasitikėjimą, atneša nerimą ir nesaugumą, iššvaisto skurstančių asmenų potencialą, o tai neišvengiamai drekina demokratijos pamatus.

Šioje apžvalgoje bus aptariamose skurdo ir socialinės atskirties sąvokos, 2019 m. tendencijos, išryškunami skurdą ir socialinę atskirtį patiriančių žmonių sunkumai, gyvenimo realijos. Taip pat bus apžvelgiami dalis Europos socialinių teisių ramsčio principų ir jo įgyvendinimo spragos. Galiausiai bus pateiktos Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo narių, skurdo ir socialinės atskirties srityje dirbančių ekspertų išvalgos bei rekomendacijos.

Jei nenurodyta kitaip, duomenys yra pateikti remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Eurostato informacija. Apžvalgoje taip pat naudojamos citatos iš Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo atliktų tyrimų ir interviu.

Apie mus

Asociacija „Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas“ (toliau – NSMOT), įkurta 2006 metais, vienija ir stiprina pusšimtį nevyriausybių organizacijų, kovojančių su skurdu ir socialine atskirtimi.

NSMOT tikslai:

- vienyti Lietuvos nevyriausybines organizacijas, veikiančias skurdo bei socialinės atskirties mažinimo srityse, ir stiprinti jų institucinius gebėjimus bei bendradarbiavimą su nacionalinės ir vietos valdžios institucijomis Lietuvoje;
- dalyvauti socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo procesuose.

KAS YRA SKURDAS?

Skurstančiais asmenimis laikomi tie asmenys, kurių pajamos bei kiti ištekliai – materialiniai, socialiniai ir kultūriniai – yra tokie riboti, kad išstumia juos iš priimtino gyvenimo būdo šalyje, kurioje jie gyvena. Skurdas yra susijęs ne tik su pajamų trūkumu, bet ir su kliūtimis naudotis paslaugomis ir įvairiomis galimybėmis, kurios trukdo visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Taigi, skurdo reiškinys yra glaudžiai susijęs su socialine atskirtimi ir pajamų nelygybe.

Mokslininkai naudoja įvairius skurdo apskaičiavimo būdus. Nuo įstojimo į Europos Sąjungą Lietuvoje skurdo lygiui apskaičiuoti imtas naudoti santykinio skurdo apskaičiavimo metodas, kuris remiasi asmens gyvenimo lygio, apibrėžto santykiu su vidutiniu gyvenimo lygiu šalyje, matavimu. Pažymėtina, kad rodikliai apskaičiuojami pagal prieš tai buvusių metų pajamas, t. y. 2019 m. rodikliai apskaičiuoti pagal 2018 m. pajamas. Šiuo matavimo būdu grindžiami šie rodikliai:

- **skurdo rizikos lygis;**
- **skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis.**

Nuo 2018 m. Lietuvoje pradėtas skaičiuoti ir absoliutaus skurdo lygis.

SKURDO RODIKLIŲ APSKAIČIAVIMAS

Skurdo rizikos lygis

Skurdo rizikos lygis – asmenų, kurių ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalis. **Skurdo rizikos riba** prilyginama 60 proc. ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos.

Paprastai tariant, gyventojų pajamos (atskaičius mokesčius) išdėstomos didėjimo tvarka. Randama vidurinė reikšmė (mediana) ir apskaičiuojama 60 proc. nuo šios reikšmės, kuri ir laikoma skurdo rizikos riba. Galiausiai gyventojų pajamos palyginamos su šia riba, ir visi namų ūkiai, kurių pajamos už ją žemesnės, priskiriami prie skurstančiųjų. Šis rodiklis yra santykinis.¹

2018 m. buvo pradėtas skaičiuoti absoliutaus skurdo lygis. Šis rodiklis apskaičiuojamas pagal tokią pat metodiką kaip ir santykinis skurdas, kitaip apskaičiuojama skurdo riba. **Absoliutaus skurdo riba** (kitai – minimalių vartojimo poreikių dydis (toliau – MVPD)) – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kasmet apskaičiuojamas pajamų dydis, reikalingas minimaliems asmens maisto ir ne maisto (prekių bei paslaugų) poreikiams patenkinti. Tie asmenys, kurių pajamos nesiekia šio dydžio, laikomi gyvenančiais absoliučiaje skurde. 2019 m. patvirtintas MVPD – 251 Eur.

¹ Lietuvos statistikos departamentas (2016). Skurdo statistinių rodiklių skaičiavimo metodika. <https://bit.ly/2UuCqjW>

Kodėl remiamės santykinio skurdo rodikliu?

Lietuvoje naudojama Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostat) santykinio skurdo apskaičiavimo metodika. Šiuo metu tokia metodika naudojama visose Europos Sąjungos šalyse.

Verta paminėti, kad santykinis skurdas išties yra susijęs su pajamų nelygybe, tačiau jis neparodo turtingiausių ir neturtingiausių asmenų pajamų skirtumo – santykinis skurdas parodo dalies gyventojų atotrūkį nuo vidutinės pajamas gaunančių asmenų gyvenimo lygio.

Vakarų šalyse įprasta matuoti ne tik absoliutų ar ekstremalų skurdą, t. y. skaičiuoti badaujančius gyventojus, stokojančius higienos priemonių ar geriamojo vandens. Mūsų visuomenėje skurdas yra siejamas ne tik su egzistencinių poreikių patenkinimo stoka, bet ir su socialinių, kultūrinių bei kitų poreikių, o galiausiai – orumo užtikrinimu.

Skurdą ir socialinę atskirtį patiriantys žmonės neturi tinkamų pajamų, išteklių ir galimybių naudotis viešosiomis ir privačiomis paslaugomis, kurios yra būtinos oriam gyvenimui. Skurdas gali užkirsti kelią asmeniui ir šeimai tobulėti bei dalyvauti socialiniame gyvenime. Žmonės negali pasiekti visuotinai priimtino gyvenimo lygio ir stiliaus, patiria daugiau sunkumų gyventi oriai, be gėdos, stigmos ar baimės.

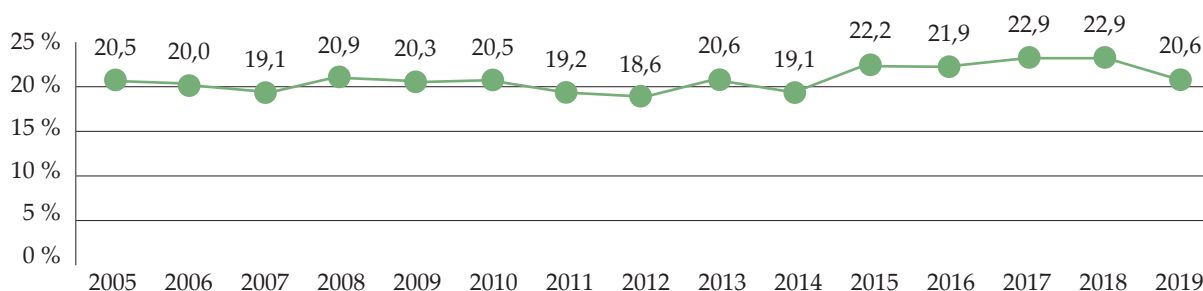
Būtent todėl, skaičiuojant skurdo rizikos lygį, atsiremama į medianines (vidutines) pajamas – šios geriausiai atspindi šalyje vyraujančią gyvenimo būdą, o santykinis skurdas atskleidžia dalies gyventojų atotrūkį nuo vyraujančio gyvenimo būdo.

SKURDO RIZIKOS LYGIS 2019 M.

Skurdo rizikos riba 2019 m. buvo 379 Eur per mėnesį vienam asmeniui ir 797 Eur – šeimai, susidedančiai iš dviejų suaugusiųjų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus. 2019 m. žemiau skurdo rizikos ribos gyveno apie 576 tūkst. šalies gyventojų. **Skurdo rizikos lygis 2019 m. šalyje siekė 20,6 proc. ir, palyginti su 2018 m., sumažėjo 2,3 procentinio punkto.**

Skurdo rizikos lygio kaita Lietuvoje

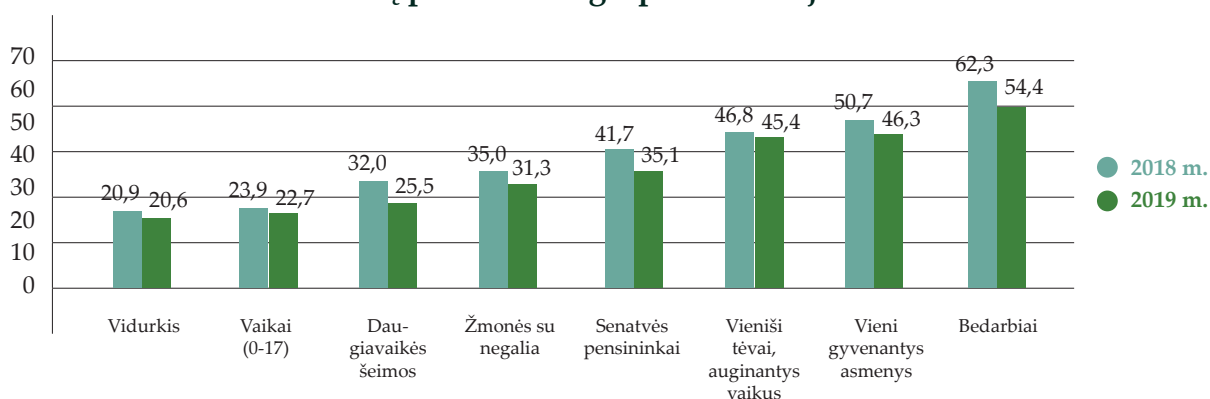
Svarbu nepamiršti, kad, skaičiuojant 2019 m. skurdo rizikos lygį, naudojami duomenys apie gyventojų 2018 m. pajamas. Taigi, skurdo rizikos lygio mažėjimui daugiausia įtakos turėjo 2018 m. pradėti mokėti vaiko pinigai, padidintos pensijos ir valstybės remiamos pajamos bei kiti piniginės paramos nepasiturintiems gyventojams pakeitimai.

Labiausiai pažeidžiamos grupės

Kai kurios socialinės grupės yra jautresnės socialiniams, ekonominiams iššūkiams bei rizikoms ir turi mažiau išteklių su jais sėkmingai susidoroti. Statistika rodo, kad skurdo rizikos atžvilgiu Lietuvoje **pažeidžiamiausi asmenys yra vaikai, daugiavaikės šeimos, vieniši tėvai, auginantys vaikus, žmonės su negalia, senatvės pensininkai, vieniši asmenys ir bedarbiai.**

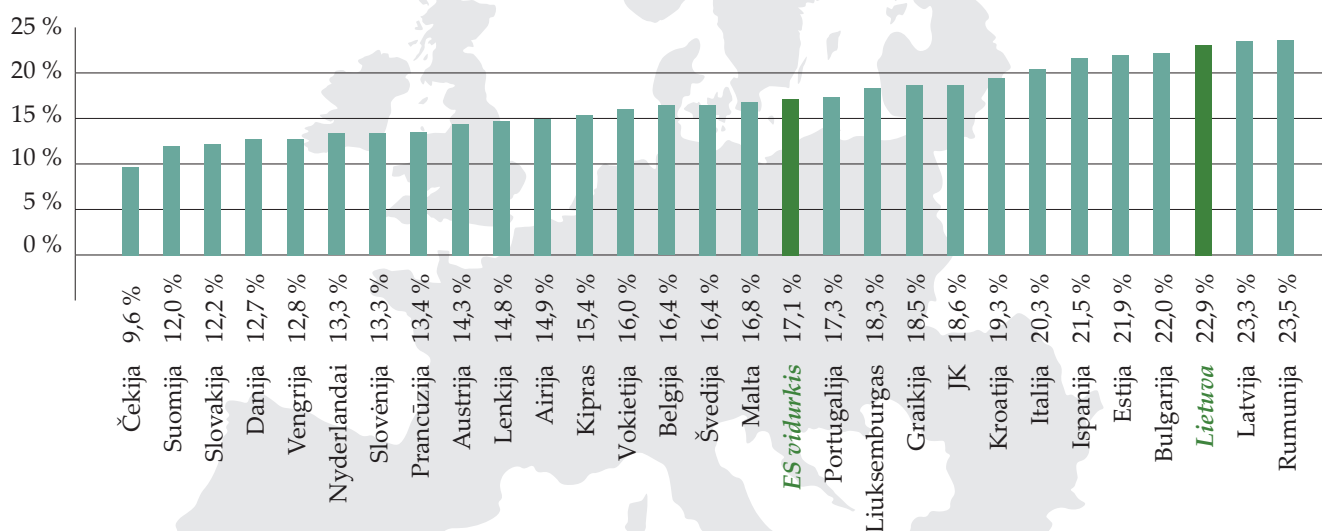
Lyginant su 2018 m., 2019 m. visų grupių skurdo rizikos lygis sumažėjo. Didžiausi skirtumai stebimi tarp bedarbių (sumažėjo 7,9 proc. p.), daugiavaikių šeimų (sumažėjo 6,7 proc. p.) ir senatvės pensininkų (sumažėjo 6,6 proc. p.).

Labiausiai skurdą patiriančios grupės Lietuvoje 2018 ir 2019 m.

Paskutiniai turimi duomenys rodo, kad Lietuvos skurdo rizikos rodikliai jau daug metų yra vieni iš didžiausių Europos Sąjungoje.

Skurdo rizikos lygis Europos sąjungoje 2018 m.

SKURDO IR SOCIALINĖS ATSKIRTIES RIZIKOS LYGIS

Skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis rodo gyventojų, kurie atitinka bent vieną iš šių sąlygų: gyvena skurdo rizikoje, susiduria su dideliu materialiniu nepriteklumi arba gyvena labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose, dalį.

Materialinio nepritekliaus lygis – rodiklis, kuris parodo, kokią visų gyventojų dalį sudaro asmenys, kurie dėl lėšų stokos susiduria su minimaliu ar didesniu materialinio nepritekliaus elementų skaičiumi. Pagal Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostato) metodiką nustatyta, kad

namų ūkis patiria materialinį nepriteklių, jei jis susiduria bent su **trimis materialinio nepritekliaus elementais iš šešių**:

Ekonominiai sunkumai:

1) namų ūkis dėl pinigų stokos negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų;

2) namų ūkis neturi galimybės praleisti bent savaitę atostogų ne namuose;

3) namų ūkis negali sau leisti pakankamai šildyti būsto;

4) namų ūkis negali sau leisti bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar lygiavertčio vegetariško maisto;

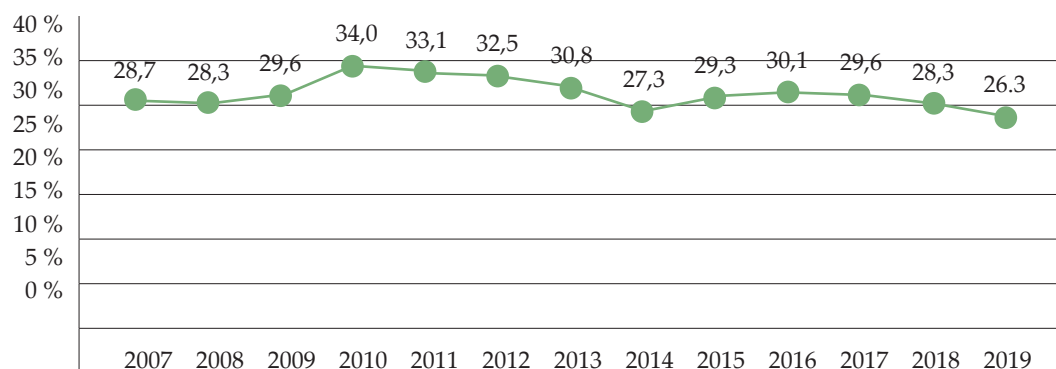
5) namų ūkis negalėtų apmokėti nenumatytų išlaidų (išlaidų suma lygi ankstesnių metų mėnesinei skurdo rizikos ribai) iš savo lėšų.

Ilgalaikio naudojimo daiktas:

6) negali sau leisti turėti automobilio.

Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenančių asmenų dalis – asmenų, gyvenančių namų ūkiuose, kuriuose visų darbingo amžiaus nesimokančių asmenų dirbtų valandų suma neviršija 20 proc. jų galimo dirbti viso darbo laiko, dalis.

Skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygio kaita Lietuvoje

ABSOLIUTAUS SKURDO LYGIS

2018 m. Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija pradėjo skaičiuoti absoliutaus skurdo rodiklius.

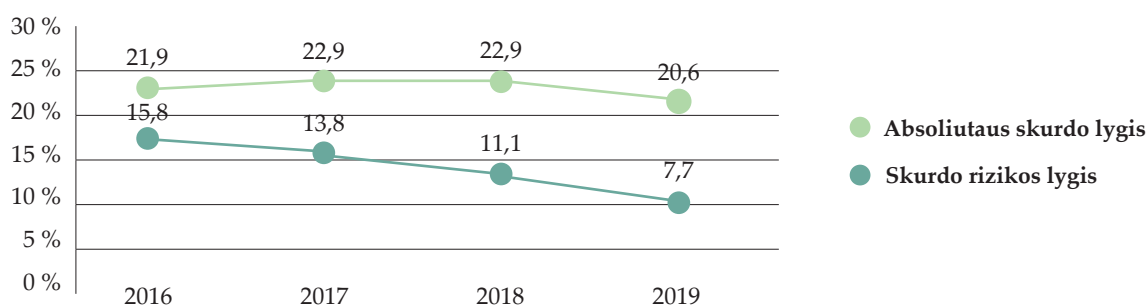
Absoliutaus skurdo riba (kitai – MVPD) – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kasmet apskaičiuojamas pajamų dydis, reikalingas minimaliems asmens maisto ir ne maisto (prekių bei paslaugų) poreikiams patenkinti. Tie asmenys, kurių pajamos nesiekia šio dydžio, laikomi gyvenančiais absoliučiam skurde. 2019 m. patvirtintas MVPD – 251 euras.

Apskaičiuota absoliutaus skurdo riba 2019 m. – 251 Eur per mėnesį vienam asmeniui ir 527 Eur – šeimai, susidedančiai iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus.

Absoliutaus skurdo lygis šalyje 2019 m. siekė 7,7 proc., palyginti su 2018 m., jis sumažėjo 3,4 procentinio punkto. 2019 m. apie 215 tūkst. šalies gyventojų gyveno žemiau absoliutaus skurdo ribos.

Absoliutaus skurdo ir skurdo rizikos lygis

Dirbančių asmenų žemiau absoliutaus skurdo ribos buvo 1,9 proc., bedarbių – 38,2 proc., senatvės pensininkų – 8,5 proc. Disponuojamąsias pajamas, mažesnes už absoliutaus skurdo ribą, mieste gavo 6,2 proc. gyventojų (penkiuose didžiuosiuose miestuose – 4,8 proc., kituose miestuose – 8,4 proc.), kaime – 10,8 proc.

PAJAMŲ NELYGYBĖ

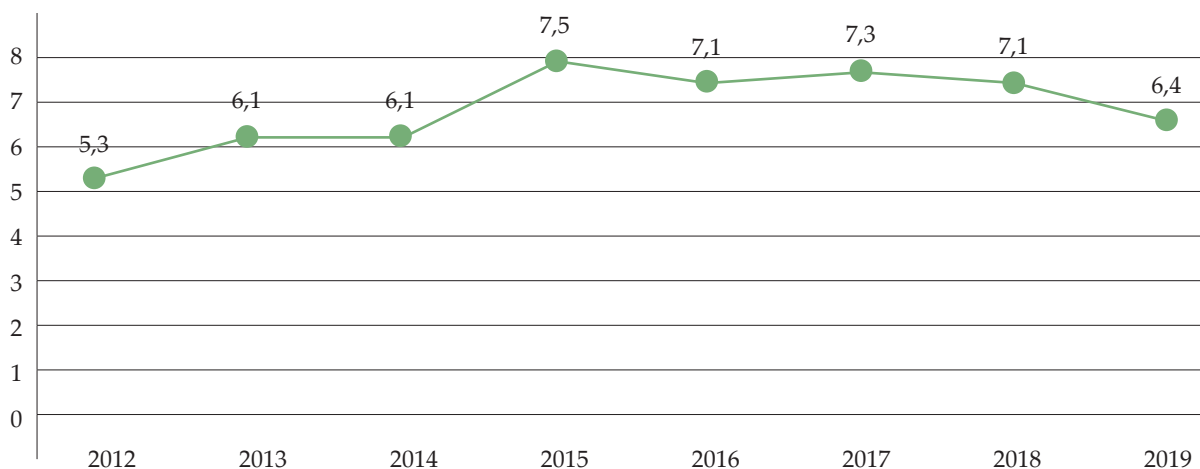
Per pastaruosius dešimtmečius pajamų nelygybė daugelyje pasaulio šalių itin išaugo. Moksliniai tyrimai rodo, kad pajamų nelygybė stabdo visuomenės ir valstybės raidą. Kaip pajamų nelygybės pasekmė yra minimas ne tik skurdas, bet ir blogesnė gyventojų sveikata, didesnis mirtingumas, psichologinis stresas, nusiikalstamumas, emigracija.

Lietuva nepriklausomybės laikotarpiu padarė itin didelę pažangą artėdama prie Vakarų šalių standartų bei gyvenimo lygio, taip pat Lietuvos ekonomika yra vienasparčiausia augančių Europoje, tačiau pajamų nelygybė šalyje šiuo metu yra viena didžiausių Europos Sąjungoje. 2012 m. 20 proc. pačių turtingiausių ir 20 proc. pačių skurdžiausių žmonių Lietuvoje pajamų lygis skyrėsi 5 kartus. 2018 metais šis skirtumas siekė net 7 kartus. **2019 m.**

po ilgo laiko pastebėtas pajamų nelygybės sumažėjimas – minėtas rodiklis siekė 6,4 karto. Vis tik svarbu paminėti, kad paskutiniai turimi duomenys rodo, kad Europos Sąjungos vidurkis – 5,1.

Europos Komisija pajamų nelygybės Lietuvoje didėjimą labiausiai lemiančiomis priežastimis įvardija didelius žemos ir aukštos kvalifikacijos darbuotojų užimtumo skirtumus, ribotą mokesčių sistemos progresyvumą bei socialinės apsaugos silpnumą, taip pat pabrėžia, kad Lietuvos mokesčių lengvatų sistemos priemonėmis nelygybė mažinama mažiau veiksmingai negu kitose Europos Sąjungos šalyse.²

Pajamų pasiskirstymo koeficientas S80/S20 Lietuvoje

² Europos Komisija (2018). Šalies ataskaita. <https://bit.ly/2Ey4GL1>

SOCIALINĖS COVID-19 PASEKMĖS LABIAUSIAI PALIETĖ SKURDŽIAUSIUS ASMENIS

Šiomet netikėtai užklupusi COVID-19 pandemija reikšmingai paveikė viso pasaulio ekonominę ir socialinę aplinką. Virusų padariniai išryškino socialinės apsaugos sistemų spragas ir iškėlė naujus iššūkius. Karantino laikotarpis buvo nelengvai įveikiamas visai visuomenei, tačiau skaudžiausiai palietė skurde ir socialinėje atskirtyje gyvenančius žmones.

2020 m. balandį atlikta reprezentatyvi gyventojų apklausa parodė, kad dešimtdaliui Lietuvos gyventojų (11 proc.) trūko pinigų maistui, o penktadaliui (19 proc.) trūko lėšų būsto nuomai ar komunaliniams mokesčiams. Šios problemos dažniausiai nurodytos tų gyventojų, kurių pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį buvo mažesnės nei 300 eurų, bei tų, kurių svarbiausias pajamų šaltinis yra pašalpos ir kitokia valstybės parama.

Apklausa taip pat parodė, kad beveik keturi iš dešimties Lietuvos gyventojų nukentėjo nuo pandemijos sukeltų ekonominių pasekmių: 37 proc. – patyrė ženklių pajamų sumažėjimą, 38 proc. nurodė, kad jų šeimos nariai prarado darbą ar šeimos narių pajamos ženkliai sumažėjo, 5 proc. respondentų teigė dėl COVID-19 praradę darbą.

Dažniausiai pajamų sumažėjimą patyrė asmenys, kurie gavo pajamas iš individualios veiklos (51 proc.) bei dirbantys pagal verslo liudijimą (46 proc.). Finansiškai ar kitaip materialiai nukentėję taip

pat teigė 42 proc. respondentų, kurių svarbiausias pajamų šaltinis yra pašalpos ar kitokia valstybės parama. Pajamų sumažėjimą daug rečiau pajuto gyventojai, kurie dirba pagal darbo sutartį, ir pensininkai.

Po karantino atlikta pakartotinė gyventojų apklausa liepos mėn. didelių pokyčių neparodė. 18 proc. gyventojų nurodė, kad trūksta pinigų būsto nuomai arba komunaliniams mokesčiams, 11 proc. nurodė, kad trūksta pinigų maistui.

“

„Man ir taip visada būdavo sunku susirasti darbą, bet per karantiną iš viso neįmanoma“

Moteris, turinti negalią

SKURDAS KAIP ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAS

Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teises reglamentuoja teisė ir kitos socialinės normos. Vieni pagrindinių šių teisių bruožų – jų visuotinumas, universalumas, nedalomumas, jos yra viena kitą sąlygojančios, remiasi žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių.

Žmogaus teisių sąvoka labai susijusi su žmogaus orumo sąvoka. Žmogaus teisių doktrina yra grindžiama nuostata, kad visų asmenų orumas yra lygus, žmogaus teisių apsaugos tikslas – apginti asmens orumą. Šiuo požiūriu labai reikšminga visuomenės raidoje susiformavusi, Pasaulinėje konferencijoje žmogaus teisių klausimais Vienoje 1993 m. akcentuota nuostata, kad visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios, viena nuo kitos priklausomos ir nedalomos. **Žmogaus teises būtų galima apibrėžti kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes, kurių tikslas – apsaugoti žmogaus orumą**³.

Žmogaus teisės paprastai skirstomos į: 1) pilietines ir politines, 2) socialines, ekonomines ir kultūrinės.

Pilietinėmis teisėmis yra grindžiama teisė į gyvybę, asmens laisvės, orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumą, taip pat teisė į nuosavybę. Politinėms teisėms yra priskiriama teisė dalyvauti šalies valdyme, balsuoti, reikšti savo nuo-

monę, organizuoti protestus ir kt.

Socialinės, ekonominės bei kultūrinės teisės dažnai yra priskiriamos antrosios kartos teisėms, bet universalioje žmogaus teisių koncepcijoje yra ne mažiau svarbios nei pilietinės ar politinės. Socialinės, ekonominės bei kultūrinės teisės yra tos, be kurių negalėtume oriai gyventi. **Tai teisė į būstą, maistą, sveikatos gydymo priemonumą, į tinkamą socialinę apsaugą, garantuojančią kiekvienam piliečiui orų pragyvenimo lygį. Taip pat tai teisė į mokslą, teisė į darbą, garantuojantį saugią darbo aplinką bei teisingą atlyginimą, užtikrinantį orų pragyvenimą sau ir savo šeimai.**

Skurdą, kaip žmogaus teisių pažeidimą, paaiškina Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 25 straipsnis: „Kiekvienas turi teisę į savo ir savo šeimos sveikatai ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant maistą, drabužius, būstą ir sveikatos priežiūrą bei būtinas socialines paslaugas, ir teisę į apsaugą nedarbo, ligos, negalios, našlystės, senatvės atveju arba kitomis nuo jo nepriklausančiomis aplinkybėmis, jam netekus pragyvenimo šaltinio.“

Deja, ši problema šiandien vis dar labai dažnai matoma kaip paties skurstančiojo ar jo šeimos likimo, o ne socialinės apsaugos veiksmingumo ar ne veiksmingumo klausimas. Tačiau skurdas yra struktūrinė problema, kurią lemia politiniai sprendimai. Be to, skurdas itin dažnai yra diskriminacijos dėl rasės, lyties, religijos ar kultūrinių skirtumų padarinys. Ir atvirkščiai – nepritekliuje gyvenantys

³ <<https://manoteises.lt/enciklopedija/zmogaus-teisiu-samprata/>>

žmonės dažnai susiduria su diskriminacija dėl savo socialinės – ekonominės padėties.

Gerovės valstybės pagrindas yra tokia socialinės apsaugos sistema, kurioje išmokos bei paslaugos yra suteikiamos socialinių teisių, o ne labdaros principu. Todėl, norint spręsti skurdo bei socialinės nelygybės klausimą Lietuvoje, visų pirma reikėtų, kad žmogaus teisių įstatymų normos bei principai atliktų svarbiausią vaidmenį konstruojant skurdo mažinimo programas.

Siekdami įtvirtinti socialines teises visoje Europos Sąjungoje, 2017 m. Europos Parlamentas, Europos Taryba ir Europos Komisija pasirašė Europos socialinių teisių ramstį⁴. Jis grindžiamas 20 pagrindinių principų, suskirstytų į tris kategorijas:

- lygios galimybės ir galimybė įsidarbinti,
- tinkamos darbo sąlygos,
- socialinė apsauga ir įtrauktis.

Deja, Lietuva atsilieka užtikrindama daugelį Europos socialinių teisių ramsčio principų. **Šioje apžvalgoje apžvelgsime dalį principų, kurie aktualūs NSMOT nariams ir kuriuos įgyvendinant būtini pokyčiai.**

⁴ Europos socialinių teisių ramstis. < https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_lt >

AR UŽTIKRINAME GYVENTOJŲ SOCIALINES TEISES?

1 PRINCIPAS – ŠVIETIMAS, MOKYMAS IR MOKYMASIS VISĄ GYVENIMĄ

Kiekvienas turi teisę į kokybišką ir įtraukų švietimą, mokymą ir mokymąsi visą gyvenimą, kad galėtų išsaugoti ir įgyti įgūdžių, leidžiančių visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime ir sėkmingai įveikti permainas darbo rinkoje.

Parengta bendradarbiaujant su Nacionaliniu švietimo NVO tinklu

Mokymasis visą gyvenimą. Ar galime rinktis nesimokyti?

Mokymąsi visą gyvenimą būtų galima apibūdinti kaip procesą, vykstantį bet kuriame žmogaus gyvenimo etape, per kurį įvairiomis formomis ir būdais mokomasi, tobulėjama, įgyjamos naujos kompetencijos, lavinami įvairūs asmeniniai gebėjimai. Mokymasis visą gyvenimą apima daugybę formaliojo, neformaliojo mokymosi ir savišvietos, bendrųjų ir profesinių veiklų, į kurias suaugusieji įsitraukia baigę pirminį švietimą ir mokymus.

Šiandien mokymasis visą gyvenimą – ne tik žmonių teisė, bet ir būtinybė, kuri gali padėti jiems išlaikyti ar keisti darbą, gauti didesnes pajamas, susirasti ir kritiškai vertinti viešai skelbiamą informaciją, bendrauti ar suteikti pagalbą kitiems.

Klimato kaitos iššūkiai, perėjimas prie žaliosios ir skaitmeninės ekonomikos, taip pat galimai besikartojančios pandemijos bangos reikalauja nuolat atnaujinti bendrąsias ir profesines kompetencijas bei įgūdžius, būtinus tolesnei žmogaus, visuomenės ir šalies raidai. Todėl ypač svarbu

efektyviai užtikrinti mokymosi visą gyvenimą galimybes socialinę atskirtį ar jos riziką patiriantiems žmonėms.

Nors pagal darbingo amžiaus (25–64 metų) asmenų, turinčių bent vidurinį išsilavinimą, skaičių Lietuva pirmauja Europos Sąjungoje, tačiau iki šiol nepavyksta pasiekti dar 2008 m. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje užsibrėžto tikslo padidinti suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą rodiklį iki 15 proc. Eurostato duomenimis, Lietuvoje 2019 m. per 4 savaites iki tyrimo mokėsi 7 proc. suaugusiųjų (25–64 metų) (Europos Sąjungos vidurkis 2019 m. – 11,3 proc.). Per dešimt metų šis rodiklis padidėjo vos 2,4 procentiniais punktais, tuo tarpu Estijoje per šį laikotarpį besimokančiųjų suaugusiųjų dalis išaugo nuo 10,5 iki 20,2 proc. Vyresniųjų suaugusiųjų įtrauktis dar prastesnė: Lietuvoje mokosi mažiau nei 1 proc. 65 m. sulaukusių asmenų⁵. Kaip teigiama Europos Komisijos Lietuvos šalies ataskaitoje⁶, nors ir buvo „sustiprintas švietimo, mokslo ir sporto ministerijos vaidmuo koordinuojant suaugusiųjų mokymąsi, tačiau už skirtingų priemonių finansavimą vis

⁵ Švietimo NVO tinklas, *Neformalusis vyresniųjų suaugusiųjų švietimas Lietuvoje: situacijos analizė ir rekomendacijos*, 2019 m. kovo 8 d., <<http://svietimotinklas.lt/tyrimas/nvss/>>.

⁶ Europos Komisija. Šalies ataskaita. Lietuva 2020

dar atsakingos kelios ministerijos. Suaugusiųjų švietimo sistema neturi galimybių reaguoti į iššūkius, kylančius dėl senėjančios visuomenės ir dėl įgūdžių pokyčių, susijusių su inovacijomis, darbo robotizacija ir galima žaliųjų darbo vietų paklausa.“

Kaip rodo tyrimai, Lietuvos gyventojams stinga sąmoningumo mokytis. Pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016 m. 81 proc. respondentų nurodė, kad nebuvo poreikio toliau mokytis⁷. Mokymosi visą gyvenimą veiklose daug rečiau dalyvauja žemesnio išsilavinimo, vyresni žmonės bei kaimo gyventojai. Menką gyventojų domėjimąsi mokymo ir švietimo veikla patvirtina tai, kad iš nesimokiusių asmenų tik 5,3 proc. norėjo mokytis, o 67 proc. nesimokė ir nenorėjo mokytis. Iš mokymuose dalyvavusių asmenų tik 4,6 proc. norėjo dalyvauti daugiau.

Neefektyvi mokymosi visą gyvenimą sistema

Europos socialinio fondo finansuojamų mokymų kokybės ir efektyvumo vertinimo ataskaitos⁸ išvadose nurodoma, kad bedarbių profesiniai mokymai, socialinių įgūdžių mokymai bei visuomenės mokymai nediskriminavimo skatinimo, socialinės atsakomybės ar socialinio dialogo temomis yra nepakankamai tinkami, tikslingi, efektyvūs ir paveikūs dėl įvairių priežasčių. Bedarbių ar kitų socialiai pažeidžiamų grupių problemų priežastys įprastai yra kompleksinės (pavyzdžiui, socialinių ir kitų įgūdžių stoka yra tik viena iš daugybės socialiai pažeidžiamų grupių atskirties priežasčių) ir mokymai negali

būti laikomi universalios priemone socialiai pažeidžiamų asmenų kompleksinėms problemoms spręsti.

Kaip teigiama minėtoje ataskaitoje, mokymai ne visada yra vienintelis tinkamiausias būdas, siekiant spręsti kylančius iššūkius, jie turi būti derinami su kitomis alternatyvomis arba papildomomis veiklomis. Tačiau individualūs poreikiai dažniausiai nėra vertinami, o vietoj to asmuo yra nukreipiamas į formalų profesinį mokymą, kuris nebūtinai atitinka žmogaus realias galimybes įsidarbinti ir pajėgumus dirbti toje srityje.

Neformaliojo suaugusiųjų švietimo politikos įgyvendinimas

Sparčiai vystantis technologijoms, nuolat kylant naujiems kvalifikacijos reikalavimams darbo rinkoje bei viešosioms paslaugoms ir komunikacijai persikeliant į virtualias platformas, didėja neformaliojo suaugusiųjų švietimo svarba, leidžianti greitai ir lanksčiai įgyti ar tobulinti reikiamus įgūdžius.

Neformalųjį suaugusiųjų švietimą (toliau – NSS) galima apibrėžti kaip įvairius visuomenės ir asmens interesus atliepanti organizuotą procesą, kuriame dalyvauja įvairaus amžiaus asmenys. Jo metu pagal įvairias mokymosi programas suaugusieji mokosi raštingumo pagrindų, gyvenimo, darbo įgūdžių, bendrosios kultūros, pagal poreikius lavina asmeninius gebėjimus.

Lietuvos politinėje darbotvarkėje neformalusis suaugusiųjų švietimas sisteminio dėmesio sulaukia mažai, todėl ir šios sistemos formavimas bei įgyvendinimas

⁷ Priežastys, trukdančios mokytis formaliajame ar neformaliajame švietime. Lietuvos statistikos departamento oficialiosios statistikos portalo duomenys. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R404#/>

⁸ Europos socialinio fondo finansuojamų mokymų kokybės ir efektyvumo vertinimas, galutinė ataskaita. 2019 m. sausio 10 d. versija, Vilnius, UAB „Visionary Analytics“. <https://www.visionary.lt/wp-content/uploads/2019/02/galutine-ataskaita0110.pdf>

vyksta nenuosekliai, neretai bandant tik formaliai atsižvelgti į europinių institucijų nustatytus bendruosius neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtros principus ar įsivairinti Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas.

Neformaliojo suaugusiųjų švietimo prieinamumas įvairioms regionų gyventojų grupėms yra skirtingas ir netolygus, nes nėra apibrėžta jokių finansavimo ir programų įgyvendinimo koordinavimo garantijų. Tai lemia, kad NSŠ yra priklausomas nuo politinių šalies, miesto ir regiono savivaldybių sprendimų, susijusių su NSŠ programų finansavimu ir įgyvendinimu, NSŠ paslaugų teikėjų įvairove ir skirtingus suaugusiųjų grupių mokymosi poreikius atitinkančia pasiūla. Kai kuriose savivaldybėse nėra užtikrinamas suplanuotų NSŠ veiklų finansavimas, NSŠ įgyvendinimas yra chaotiškas, fragmentiškas ir momentinis, vykdamas ministerijų pateiktus Europos Sąjungos fondų finansuojamus NSŠ projektus, neatliekami suaugusiųjų mokymosi poreikių tyrimai. Atskirų miestų savivaldybėse NSŠ paslaugų gyventojų grupėms prieinamumą siekiama gerinti, pasitelkiant įvairius regiono paslaugų teikėjus – trečiojo amžiaus universitetus, visuomenines organizacijas ir klubus, profesines akademijas ir bendrijas, NVO, švietimo centrus, bibliotekas ir kt.

3 PRINCIPAS – LYGIOS GALIMYBĖS

Kiekvienas, nesvarbu, kokia yra jo lytis, rasinė ar etninė kilmė, religija ar tikėjimas, negalia, amžius ar seksualinė orientacija, turi teisę į vienodą požiūrį ir lygias galimybes užimtumo, socialinės apsaugos, švietimo srityse ir galimybę gauti visuomenei prieinamas prekes ir paslaugas.

Ribotas socialinių paslaugų prieinamumas, pažeidžiantis lygių galimybių principą

Socialinės paslaugos – paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, negalios, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime⁹.

Socialinės paslaugos atlieka itin svarbų vaidmenį mažinant skurdą ir socialinę atskirtį. Jų tikslas yra žmogaus įgalinimas, padedant jam pačiam išspręsti iškilusias problemas ir iššūkius, ir žmogaus orumo užtikrinimas. Pavyzdžiui, kai yra užtikrinama socialinė priežiūra ir kitos paslaugos žmonėms su negalia arba senjorams, kiti šeimos nariai gali dirbti ir taip ne tik užtikrinti, kad bus gaunamos adekvačios šeimos pajamos, bet ir išlaikyti socialinius ryšius, turėti laiko atokvėpiui nuo artimųjų priežiūros. Taip užtikrinamos ir kitos žmonių su negalia bei jų artimųjų teisės: teisė į švietimą, darbą, laisvalaikį ir kt. Kitas pavyzdys – paslaugos ilgalaikiams bedarbiams, kurie ilgai praranda ne tik profesinius gebėjimus, bet ir socialinius įgūdžius, pasitikėjimą savimi, motyvaciją. Todėl jiems būtinos individualios socialinės paslaugos, apimančios profesinį konsultavimą, psichologinę pagalbą, bendrųjų įgūdžių ugdymą, pagalbą išsilaikant darbo vietoje ir daugybę kitų paslaugų, atliepančių individualius poreikius.

Nepaisant vis didėjančios socialinių paslaugų svarbos, socialinių paslaugų srityje problemų apstu. Europos Komisija 2020 m. ataskaitoje Lietuvai pažymi, kad socialinės atskirties riziką didina ribotos galybės naudotis viešosiomis paslaugomis. Vis dažniau atkreipiamas dėmesys į menką paslaugų kokybę ir į ribotą paslaugų prieinamumą šalyje. Dėl didelio paslaugų trūkumo asmenys turi laukti ilgose eilėse, kartais ilgiau nei pusę metų, iki bus suteiktos reikalingos paslaugos.

Socialinių paslaugų sistemoje egzistuoja daugybė problemų: socialinių paslaugų reglamentavimo spragos, specialistų trūkumas, nepakankamai išvystytas įstaigų tinklas, ypač regionuose, informacijos sklaidos stoka, savivaldybių paslaugų planavimo ir poreikių nustatymo fragmentiškumas, tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas. Šioje apžvalgoje aptarsime esmines socialinių paslaugų reglamentavimo spragas.

Socialinio paslaugų reglamentavimo spragos Lietuvoje

Lietuvoje pagrindinis dokumentas, užtikrinantis socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir teikimą, yra Socialinių paslaugų įstatymas. Tuo tarpu socialinių paslaugų turinį, rūšis bei socialinių paslaugų įstaigų tipus apibrėžia Socialinių paslaugų

⁹ <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/socialines-paslaugos-ir-socialinis-darbas/kas-yra-socialines-paslaugos>

katalogas, priimtas 2006 m. Juo vadovautis turi savivaldybės, planuodamos savo paslaugas, ir socialinių paslaugų teikėjai. Nors dabartinis katalogas yra nuolat pildomas naujomis paslaugomis, jis neatitinka šių dienų socialinių paslaugų teikimo realijų, darosi painus ir eklectiškas, o svarbiausia – neatliepia gyventojų poreikių ir riboja paslaugų prieinamumą.

Pirmiausia, Socialinių paslaugų katalogas numato socialinių paslaugų sąrašą. Dalis jame numatomų paslaugų yra apibrėžiamos itin siaurai. Remdamiesi katalogu paslaugų teikėjai – biudžetinės, savivaldybės įstaigos arba nevyriausybines organizacijos, ne visada gali atliepti gyventojų poreikius, **nes dažnai jiems reikiamų paslaugų tiesiog nėra kataloge.** Tai trukdo atsirasti inovacijoms paslaugų srityje, nes tos paslaugos, kurių kataloge nėra, paprastai nėra finansuojamos. Dėl šios priežasties organizacijos dažnai nesiima teikti naujų paslaugų arba daro tai neatlygintinai.

Paslaugų prieinamumą itin riboja ir baigtiniai tikslinių grupių sąrašai, nurodyti prie kiekvienos kataloge nurodytos paslaugos. Vadinasi, paslaugas galima teikti tik tiems asmenims, kurie pagal savo socialinį statusą patenka tarp nurodytų tikslinių grupių. **Realybėje tai reiškia diskriminaciją ir lygių galimybių principo pažeidimą. Itin dažnai asmenys negali gauti paslaugų vien dėl to, kad nepatenka tarp nurodytų galimų paslaugų gavėjų, nepaisant to, kad turi tam tikrų poreikių.** Pavyzdžiui, Socialinių paslaugų kataloge yra numatyta paslauga „darbas su jauniu gatvėje“, tad paslaugos tikslinė grupė – mažiau galimybių turintis jaunimas. Šiuo atveju nurodyta tikslinė grupė apriboja galimybes teikti paslaugas gatvėje kitoms amžiaus grupėms, pavyzdžiui, suau-

gusiems benamiams, nepaisant to, kad egzistuoja didžiulis šios paslaugos poreikis.

Socialinių paslaugų kataloge kiekvienai paslaugai numatomi ir galimi teikėjai, o tai vėlgi apriboja galimybes ir neleidžia atsirasti naujiems veikėjams. Tokiu būdu nesudaromos sąlygos plėstis paslaugų teikėjų tinklui ir didinti paslaugų prieinamumą visoje šalyje.

Lietuvoje egzistuojanti socialinių paslaugų reglamentavimo praktika iš esmės nėra nukreipta į individualius gyventojų poreikius, kaip reikalauja tarptautiniai standartai. Paslaugų teikimas yra itin nelankstus, apribotas baigtiniu paslaugų sąrašu, iš anksto numatytomis paslaugų gavėjų grupėmis, trukme, teikėjais. Tai, gi, pažeidžiamas lygių galimybių principas – dalis žmonių neturi galimybių gauti jiems reikiamų paslaugų. Ilgainiui tai turi skaudžių pasekmių – ne tik pažeidžiamos žmogaus teisės, atsiliekiama nuo tarptautinių tendencijų paslaugų srityje, bet ir iš esmės nesprendžiamos skurdo ir socialinės atskirties problemos.

„Asmeninio asistento paslauga yra teikiama nuo 18 m. iki 65 m., o po to jau nebe. Reikia už ją papildomai mokėti...“

Asmeninė asistentė

„Mano draugė norėjo apgyvendinti savo mamą senelių namuose, apie tokią galimybę sužinojo iš savo draugės. Kai nuėjo į savivaldybę pasiteirauti darbuotojos daugiau informacijos, ši paklausė „o iš kur tu sužinojai, kad tai galima padaryti?““

„Žmonės yra aktyvūs, nori paslaugos, bet darbuotojai [savivaldybių] pasako, kad per mažai norinčių, todėl paslauga negali būti vykdoma.“

Žmonės, patiriantys skurdą

11 PRINCIPAS – VAIKŲ PRIEŽIŪRA IR PARAMA VAIKAMS

Vaikai turi teisę į apsaugą nuo skurdo. Vaikai iš socialiai remtinios aplinkos turi teisę į specialias lygių galimybių skatinimo priemones.

Paslaugų vaikams ir jaunimui stoka stumia juos į gilesnę atskirtį

Vaikų skurdas ir socialinė atskirtis yra vienas iš skaudžiausių reiškinių. Tyrimai atskleidžia, kad vaikų skurdas turi neigiamą poveikį vaiko raidai, neretai yra glaudžiai susijęs su menkaverte mityba ir prastesne sveikata. Vaikų, augančių skurstančiose šeimose, pasiekimai taip pat yra žymiai mažesni negu labiau pasiturinčių šeimų vaikų. Nepritekliaus pasekmės jaučiamos ir jiems užaugus, ypač kalbant apie įsidarbinimo galimybes ir pajamas. Nepalanki socialinė padėtis dažnai yra perduodama iš kartos į kartą. Taigi, esminis bet kurios skurdo mažinimo strategijos dėmuo – investavimas į prevenciją, kuri turi prasidėti ankstyvoje vaikystėje.

Svarbu pažymėti, kad skirtingo amžiaus vaikai susiduria su skirtingais iššūkiais, todėl prasminga atskirti amžiaus grupes: vaikus iki 12 m. ir vyresnius. Šiame skyrelyje daugiausia dėmesio skirsime socialinėms paslaugoms, kurios yra orientuotos į pagalbą skurdą ar socialinę atskirtį patiriantiems vaikams bei jaunimui.

Siekiant išsiaiškinti, kokius iššūkius pastebi paslaugas vaikams teikiančios organizacijos, 2020 m. liepą–rugpjūtį NS-MOT atliko **nevyriausybinių vaikų dienų centrų (toliau – VDC) apklausą**. Apklausoje dalyvavo 63 respondentai. Iš jų – 62 proc. veikia miesto teritorijoje, 33 proc. – kaimo, o 5 proc. – miesto ir kaimo teritorijose. Apklausa buvo sudaryta iš trijų klausimų blokų: su kokiais iššūkiais susiduria vaikai ir nepasiturinčiai gyvenančios šeimos, kokias problemas

VDC išvelgia vaikų bei šeimos politikos srityje ir kaip jų darbą pakeitė karantino laikotarpis.

Vaikų ir šeimų iššūkiai

Pagrindiniai vaikų ir šeimų iššūkiai, kuriuos įvardijo vaikų dienų centrų darbuotojai: **tėvystės įgūdžių stoka, skurdas ir nepriteklis**. Tėvystės ir socialinių įgūdžių stoką paminėjo net 94 proc. respondentų. Deja, Lietuvoje neveikia socialiniai „liftai“: organizacijų darbuotojai pastebi, kad tėvai neretai patys užaugo nepalankioje socialinėje aplinkoje ir neturėjo pavyzdžio ar atitinkamos pagalbos šeimoje. Tėvai dažnai negeba užmegzti santykių su vaiku, mažai bendrauja, nesirūpina jų emocine būkle, užimtumu, higiena ar buitimi. VDC darbuotojai pastebi, kad neretai tai susiję ir su nenustatytais proto ar psichikos negaliomis. Neretai naudojamas fizinis ar psichologinis smurtas. Beveik pusė organizacijų išskyrė priklausomybių problemas, kurios pastebimos ne tik tarp suaugusiųjų, bet ir tarp vaikų.

Skurdą ir nepriteklių šeimose paminėjo 65 proc. apklaustų organizacijų. Darbuotojai pažymi, kad šeimos dažnai negali įsigyti ne tik kompiuterių, telefonų, mokymosi priemonių, bet kartais pritrūksta lėšų net ir maistui. Beveik trečdalis organizacijų pažymėjo, kad vaikai susiduria su patyčiomis, ypač jeigu auga nepritekliuje arba priklauso tautinių mažumų grupėms.

Vaikų ir šeimos politikos spragos Lietuvoje

Šeimoms, susiduriančioms su skurdu ir socialine atskirtimi, itin reikalinga socialinės apsaugos sistemos pagalba. Vis tik vaikų dienos centrai pažymi daugybę problemų vaikų ir šeimos politikos srityje. **Pagrindinės problemos yra susijusios su tinkamo būsto prieinamumu ir socialinių bei susisiekiama paslaugų stoka.** 56 proc. organizacijų pažymėjo, kad šeimos dažnai gyvena netinkamuose, per ankštuose būstuose: neretai kambariu dalijasi su keliais broliais ir seserimis, dažnai ir su tėvais, seneliais.

51 proc. respondentų pažymėjo, kad viena iš pagrindinių problemų yra menkas socialinių paslaugų išplėtojimas. Vaikų dienos centrų darbuotojai akcentuoja, kad labiausiai trūksta psichologo paslaugų, kokybiško užimtumo ir specializuotos pagalbos per pamokas ir po jų. Daugiau dėmesio reikėtų skirti specialiujų poreikių turintiems vaikams: trūksta logopedų, spec. pedagogų. Taip pat ir ribotas VDC finansavimas nesuteikia galimybių finansuoti pakankamai specialistų, kurie galėtų teikti intensyvesnes ir individualias paslaugas vaikams ir šeimai (pavyzdžiui, psichologo paslaugas).

VDC darbuotojai pastebi, kad teikiant paslaugas trūksta tarpžinybinio bendradarbiavimo (48 proc.): tiek tarp švietimo ir socialinių paslaugų įstaigų, tiek tarp paslaugų organizatorių – savivaldybių – ir paslaugų teikėjų. Sunkumus patiriančioms šeimoms kartais trūksta ir informacijos, kokias paslaugas jei gali gauti arba kur jų kreiptis, o atitinkamos institucijos ne visada šeimoms nukreipia tinkama linkme. Be kita ko, paslaugų trūkumas šeimoms glaudžiai susijęs su šeimos ir darbo derinimo iššūkiais – kaip vieną iš pagrindinių problemų

tai pažymėjo 48 proc. respondentų.

Susirūpinimą kelia ir tai, kad neretai vaikai, kurie baigia lankyti vaikų dienos centrus, dažnai neturi galimybių gauti atitinkamų paslaugų pagal savo amžiaus grupę, pavyzdžiui, lankyti jaunimo centrus, atviras jaunimo erdves ir pan. (t. p. žiūrėti šios apžvalgos skiltį „Jaunimas, susiduriantis su gatvės situacija“). Ši problema ypač aktuali regionuose – beveik pusė kaimo vietovėse dirbančių VDC atstovų pažymėjo, kad trūksta paslaugų jaunimui ir baigus VDC, užimtumo ir kitos socialinės paslaugos jiems tiesiog nutrūksta.

Organizacijos taip pat įvardija ir susisiekiama paslaugų trūkumą (49 proc.), ypač kaimo vietovėse. Transporto neturėjimas ir susisiekiama paslaugų neprieinamumas dažnai susijęs su tėvų bedarbyste. Tai apriboja ir socialinių bei švietimo paslaugų prieinamumą vaikams: dėl šios priežasties dalis vaikų nelanko ikimokyklinio ugdymo įstaigų, neturi galimybių lankyti ir neformaliojo ugdymo užsiėmimų. Dėl prasto susisiekiama šeimos tampa dar labiau socialiai atskirtos, o vaikams neužtikrinamos teisės ir galimybės gauti paslaugas. Kitos darbuotojų išskirtos problemos: kompiuterių ir (arba) interneto ryšio trūkumas, būsto prieinamumo stoka, popamokinio ugdymo stoka, nekokybiškas švietimas, per menka piniginė parama.

COVID-19 pasekmės ir organizacijų iššūkiai karantino metu

Pandemija neabejotinai turėjo neigiamos įtakos šeimoms. **57 proc. organizacijų pastebėjo, kad šeimų pajamos sumažėjo dėl COVID-19 pandemijos.** 38 proc. organizacijų pažymėjo, kad dalis tėvų neteko darbo, o dėl sumažėjusių pajamų šeimose ir uždarytų mokyklų bei vaikų dienos centrų

vaikams trūko maisto (48 proc.).

54 proc. organizacijų pažymėjo, kad vaikams nebuvo sudarytos galimybės mokytis nuotoliniu būdu, ypač dėl techninių priemonių trūkumo (kompiuterių, interneto). Taip pat su sunkumais susidūrė šeimos, gyvenančios ankštuose būstuose – vaikai neturėjo tinkamų erdvių dalyvauti mokymo procese. Neretai vaikai patys nesugebėdavo prisijungti prie nuotolinio mokymo platformų, o tėvai jiems pagelbėti negalėjo dėl kompiuterinio raštingumo stokos. Visa tai apsunkino mokymosi procesą ir vaikai, augantys nepalankioje aplinkoje, susidūrė su dar didesnėmis kliūtimis. Karantino metu atsiradusios spragos gali išryškėti ateityje.

49 proc. respondentų pažymi, kad vienas iš pagrindinių iššūkių buvo patirta socialinė izoliacija. Šeimoms trūko privatumo, buvo stokojama asmeninės erdvės ir laiko atokvėpiui. Atsirado trintis tarp šeimos narių, brendo konfliktai ir nekonstruktyvūs jų sprendimo būdai. **51 proc. pažymėjo pablogėjusią emocinę ir psichologinę būklę šeimose.** Vis dažniau pastebėti depresijos požymiai, noras nuo visko atsitraukti, apatiškumas, padidėjusi priklausomybių rizika.

Vaikų dienos centrų darbuotojai pažymi, kad ir pačios organizacijos, siekdamos užtikrinti paslaugų nepertraukiamumą, susidūrė su dideliais iššūkiais: trūko metodinės pagalbos, apsaugos priemonių. Paslaugas buvo itin sunku teikti nuotoliniu būdu dėl techninių galimybių, ateities neapibrėžtumo, žinių ir patirties stokos. Dėl išaugusių problemų gausos, pasikeitusio darbo pobūdžio gerokai padidėjo darbuotojų darbo krūvis, išaugo psichologo paslaugų poreikis, kuris jaučiamas ir šiandien.

Daugumos organizacijų darbas ka-

rantino metu gerokai pasikeitė. Esant maisto stygiui, organizacijos ėmėsi pristatyti maisto davinius, medikamentus ir kitą paramą, nuotoliniu būdu konsultavo vaikus ir net tėvus dėl namų darbų ruošos, rengė papildomas užduotis. Taip pat teikė psichologinę pagalbą, organizavo aprūpinimą buitinėmis, higienos ir apsaugos priemonėmis, kompiuteriais.

Kalbant apie bendradarbiavimą su savivaldybėmis karantino metu, organizacijų patirtys išsiskyrė, tačiau dauguma vertina teigiamai: pastebimas aktyvesnis dėmesys nevyriausybinėms organizacijoms, savivaldybės buvo iniciatyvios socialinių paslaugų užtikrinimo atžvilgiu, sustiprėjo tarpžinybinis bendradarbiavimas. Deja, buvo savivaldybių, kuriose bendradarbiavimas buvo vangus.

„Nukentėjo vaikų mokslai [per pandemiją]. Negalėjau nupirkti visiems planšetės, jie turėjo telefonus. Sakė padovanos planšetes, bet taip neįvyko. Mokykla skyrė, bet reikėjo jas grąžinti.“

„Eičiau dirbti, bet pas mus nėra vaikų darželio. Mokykla yra, lanko vietinę. Į miesto darželį negali leisti, nes nėra deklaruotos miesto gyvenamosios vietos, o dėl to nesuteikiama ir pavežėjimo paslauga. Tarsi priima į darželį, bet iš tikrųjų tai nepriima.“

Skurdą patirianti moteris

Jaunimas, susiduriantis su gatvės situacija

*Parengta bendradarbiaujant su
VŠĮ Vilnius Social Club*

Vaikų ir šeimos politikos spragos Lietuvoje

Lietuvoje jauni žmonės išlieka viena iš pažeidžiamiausių visuomenės grupių, kuriai skiriama nepakankamai dėmesio. Jauni žmonės susiduria su rimtais iššūkiais švietimo sistemoje, darbo rinkoje, o socialinės paslaugos, pritaikytos jų poreikiams, neegzistuoja arba jų nepasiekia. Dalį šių jaunuolių galima sutikti gatvėse ar viešosiose erdvėse.

Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija siūlo atsisakyti termino „gatvės vaikai/jaunimas“, o vietoj jo vartoti mažiau stigmatizuojantį ir tiksliau šį gyvenimo fenomeną atskleidžiantį terminą „vaikai/jaunuoliai, susiduriantys su gatvės situacija“. Šis terminas apibūdina visus vaikus ir jaunuolius, kurie periodiškai arba visada gyvena ir (arba) dirba gatvėje atskirai su bendraamžiais ar su šeima. Taip pat ir visus, kurie gatvėje negyvena ir nedirba, bet yra užmezgę tvirtą ryšį su viešosiomis erdvėmis ir kuriems gatvė atlieka gyvybiškai svarbų vaidmenį jų kasdieniniuose gyvenimuose ir tapatybėse. Vaikų ir jaunuolių, susiduriančių su gatvės situacija, buvimas viešosiose erdvėse suprantamas kaip laiko praleidimas gatvėse, viešuose parkuose, viešose bendruomenės erdvėse, aikštėse ir autobusų bei traukinių stotyse.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, kodėl jauni žmonės išgyvena gatvės situaciją, yra patiriamas skurdas, tačiau ne mažiau svarbūs ir kiti veiksniai:

- sunkumai šeimoje: netektis, priklausomybės, įvairių formų smurtas, atstūmimo patirtis dėl vadinamųjų moralinių prižasčių;

- vertimas užsiimti nusikalstama veikla;
- psichinės sveikatos problemos;
- jaunų žmonių priklausomybės;
- urbanizacijos procesai.

Yra bendrai sutariama, kad jauni žmonės, esantys gatvės situacijoje, nėra homogeniška grupė. Tai reiškia, kad jie gatvės situacijoje atsiduria dėl skirtingų priežasčių ir turi skirtingus poreikius. Gatvėje galime sutikti jaunuolių būrius, kurie čia leidžia laiką, nes neturi kitų erdvių, kur galėtų susitikti su savo bendraamžiais, iš namų pabėgusius jaunuolius, smurtą ir vaikų teisių pažeidimus patiriančius jaunuolius, subkultūrų jaunimą, tautinėms mažumoms priklausančius jaunuolius, jaunas vienišas mamas, jaunuolius, išgyvenančius benamystę, ir t. t.

Jaunimo politikos Lietuvoje trūkumai

Jaunimo politika Lietuvoje yra problematiška dėl savo horizontalumo. Jaunimo iššūkiai ir problemos yra spręstinos daugybės ministerijų – socialinės, švietimo, kultūros, sveikatos, krašto apsaugos, tačiau lieka neaišku, kas prisiima pilną atsakomybę už konkrečias jaunų žmonių gyvenimo problemas, tokias kaip paslaugų plėtra ir pritaikymas jaunimo poreikiams.

Dar viena iš svarbių problemų – po vaiko teisių sistemos centralizavimo dingę tarpžinybinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo susitikimai seniūnijų pagrindu. Tarpžinybinis ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas privalo būti įgyvendinamas ne tik atvejo vadybos procese, kai konkretus vaikas ar jaunuolis išgyvena krizinį laikotarpį, bet reguliariai, kai skirtingi veikėjai tariasi, derinasi ir stebi bendrą situaciją konkrečioje teritorijoje.

Lietuvoje ypatingą dėmesį reikėtų skirti šioms jaunų žmonių, esančių gatvės situacijoje, problemoms:

Jauni žmonės, išgyvenantys benamystę. Šiai amžiaus grupei netinka įprastos nakvynės namų teikiamos paslaugos, kuriose yra neužtikrinamas jauno žmogaus emocinis ir fizinis saugumas. Jaunuoliai vengia prastą reputaciją turinčių vietų, savęs neidentifikuoja su ilgą benamystės patirtį turinčiais žmonėmis, todėl verčiau ieško pastogės tarp draugų ir pažįstamų rato, taip dažnai migruodami iš vienos vietos į kitą. Lietuvoje jaunuoliai, išgyvenantys benamystę, dažniausiai yra vaikai, užaugę globos sistemoje. Lietuvoje būtina vadovautis „pirmiausia namai“ (*angl. housing first*) požiūriu, kuriant dar neegzistuojančias specializuotas paslaugas jaunimui, esančiam benamystės situacijoje.

Saugi aplinka ir teisė į viešąją erdvę yra žmogaus prigimtinės teisės, todėl viena pagrindinių problemų Lietuvoje yra jaunimo **infrastruktūros trūkumas**. Jaunimui, išgyvenančiam skurdą, yra nepaprastai svarbu turėti aplinką, kur jie gali socializuotis su savo bendraamžiais ir jaustis saugūs. Gera praktika yra atviri, visomis savaitės dienomis ir visą parą visiems prieinami sporto aikštynai, stadionai. Privaloma stabdyti Lietuvoje įsivyravusią tendenciją, kai sutvarkomos ir apšviečiamos dažniausiai prie mokyklų esančios sportui skirtos erdvės, bet pradėdamas riboti jų prieinamumas tvoromis ir (ar) užraktais. Nerimą kelia ir jaunimo poreikiams pritaikytų erdvių (riedlenčių parkai, atviros jaunimo erdvės, centrai ir pan.) koncentracija miestų ar rajonų centruose aplenkiant mikrorajonus ir kaimiškas vietas.

Dar viena problema yra **švietimo sistema**, kuri neatliepia jaunų žmonių, kurie turi sunkumų, poreikių. Švietimo

sistema vis dar negali sukurti tvirto ryšio su jaunu žmogumi, kuris patiria sunkumų savo gyvenime – turi elgesio, emocinių ar psichinės sveikatos sunkumų, išgyvena socialinius sunkumus šeimoje ar tarp bendraamžių. Dažnu reiškiniu išlieka bendrojo ar profesinio ugdymo įstaigų darbo su sunkumus patiriančiais jaunuoliais imitavimas, nes šie yra „laikomi dėl krepšelio“. Jauniems žmonėms, esantiems gatvės situacijoje, kokybiškas profesinis mokymas yra labiau išimtis nei reali, prieinama galimybė.

Jaunimo **problemų identifikavimas ir sprendimas**. Lietuvoje jaunų žmonių problemos išlieka nuvertinamos ar suprantamos kaip nereikšmingos. Valstybėje vis dar nėra tolygiai išvystytos paslaugos jauniems žmonėms (atviri jaunimo centrai, atviros jaunimo erdvės, darbas su jaunuomu gatvėje, mobilus darbas su jaunimu), savivaldybių skiriamas finansavimas yra nepakankamas kokybiškoms paslaugoms užtikrinti, o jauni žmonės nėra įtraukiami sprendžiant konkrečius vietos bendruomenių klausimus.

COVID-19 karantinas ir pagrindiniai organizacijų iššūkiai

Pagrindinė jaunuolių problema buvo nuotolinio mokymosi sistema. Jaunuoliai, esantys gatvės situacijoje, dar prieš karantiną turėję konfliktišką ar fragmentuotą ryšį su mokykla, karantino metu dar daugiau atitolo nuo mokymosi. Kitiems jaunuoliams trūko tinkamos aplinkos, priemonių užduotims kokybiškai atlikti (internetas, kompiuteris), korepetitoriaus pagalbos.

Paskirtos baudos jauniems žmonėms už buriavimąsi viešose vietose. Dažnai jaunuoliai, atsidūrę gatvės situacijoje,

gatvę mato kaip saugią erdvę ir savo išgyvenimo strategiją. Baudų teikimas jauniems žmonėms už buriavimąsi viešose erdvėse iššaukia tolesnę atskirtį ir finansines problemas. Valstybės pareiga yra tokius jaunuolius bandyti apsaugoti ir jiems padėti, o ne bausti.

Informacijos pasiekiamumas apie pandemijos grėsmę taip pat buvo apsunkintas. Jaunuoliai dažnai nežinodavo apie naujas taisykles ar būtinybę dėvėti kaukes ir naudoti dezinfekuojančias priemones. Didelė dalis jaunuolių, esančių gatvės situacijoje, buvo ir išlieka paveikti šamokslu teorijų. Organizacijos stengėsi padėti ir pasiekti šias jaunuolių grupes per tiesioginį bendravimą bei informavimą ir reikalingų priemonių suteikimą.

Maisto trūkumas buvo dar viena didelė problema, kurią nevyriausybinės organizacijos stengėsi spręsti – pagal poreikį užtikrinti maisto davinius kiekvienam šeimos nariui.

“

„Gal įmanoma, kad atidarytų (stadioną), jeigu prašyti gražiai? Stadione buvo gera pabūti, dabar va čia prie sūpynių būnam. Bet kartais ateina tėvai su mažais vaikais ir mus išvaro.“

Dvylikametis

17 PRINCIPAS – ŽMONIŲ SU NEGALIA ĮTRAUKTIS

Žmonės su negalia turi teisę į finansinę paramą, užtikrinančią orų gyvenimą, paslaugas, leidžiančias jiems dalyvauti darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime, ir jų poreikiams pritaikytą darbo aplinką.

Parengta bendradarbiaujant su Lietuvos negalios organizacijų forumu

Žmonių su negalia įtraukties iššūkiai

Žmonės su negalia – viena iš pažeidžiamiausių grupių Lietuvoje. 2019 m. žmonių su negalia skurdo rizikos lygis siekė 31,3 proc. Tuo tarpu žmonių, kurie negalios neturi – 15,2 proc.

Siekdami išsiaiškinti, su kokiais iššūkiais susiduria žmonės su negalia, 2020 m. liepą–rugpjūtį NSMOT kartu su Lietuvos negalios organizacijų forumu atliko organizacijų, teikiančių paslaugas žmonėms su negalia, apklausą. Apklausoje dalyvavo 49 organizacijos, veikiančios visoje Lietuvoje: 55 proc. jų dirba miesto teritorijoje, 12 proc. – kaimo, o 33 proc. – ir miesto, ir kaimo. Apklausoje dalyvavusios organizacijos dirba su įvairiomis negalios grupėmis: fizine, intelekto, psichosocialine, regos, klausos ir kompleksine. Dauguma, t. y. du trečdaliai apklaustų organizacijų, dirba su suaugusiais žmonėmis, turinčiais negalią. Apklausa buvo sudaryta iš trijų klausimų blokų: su kokiais iššūkiais susiduria žmonės su negalia ir jų šeimos, kokias problemas žmonių su negalia organizacijos išvelgia negalios politikos srityje ir kaip jų darbą pakeitė karantino laikotarpis.

Žmonių su negalia ir jų artimųjų iššūkiai

Organizacijų apklausa patvirtina statistinius duomenis: **viena iš dažniausiai minimų problemų yra žmonių su negalia ir jų šeimų finansinis nepriteklis.** Dėl nepritaikytų darbo vietų, paslaugų trūkumo

įsidarbinant, diskriminacijos darbe ir švietimo sistemoje žmonės su negalia susiduria su dideliais iššūkiais darbo rinkoje. Vyrauja aukštas nedarbo lygis, o daugeliu atvejų pavyksta įsidarbinti tik nekvalifikuotame, mažai apmokamame darbe. Be to, dėl paslaugų trūkumo dažnai sumažėja ir žmonių su negalia šeimos narių – dažniausiai mamų – pajamos. Nusprendusios prižiūrėti savo artimuosius, jos itin dažnai iškrenta iš darbo rinkos arba renkasi lankstesnes, bet neretai mažiau apmokamas darbo formas. Svarbu paminėti, kad žmonių su negalia finansinės išlaidos neretai yra didesnės nei įprastos dėl poreikio vaistams, techninėms priemonėms, paslaugoms ir kt. Šios išlaidos kartais viršija realias šeimos pajamas, dalis šeimų turi įsiskolinimų.

Socialinė atskirtis, su kuria susiduria tiek žmonės su negalia, tiek jų šeimos. Nesant pritaikytos aplinkos ir neužtikrinant reikiamų paslaugų prieinamumo, žmonės ne tik neturi realių galimybių dalyvauti darbo rinkoje ar švietime, bet ir socialiniame gyvenime: nutrūksta socialiniai ryšiai, žmonės išgyvena vienatvę, pablogėja psichikos sveikata. Nėra ugdomi socialiniai ar kiti bendrieji įgūdžiai. Žmonės su negalia, o ypač vaikai, susiduria su patyčiomis. Tuo pat metu didėja nepasitikėjimas savimi, nepilnavertiškumo jausmas, o ilgainiui mažėja motyvacija grįžti tiek į darbo rinką, tiek į socialinį gyvenimą.

Politikos spragos užtikrinant pagalbą žmonėms su negalia

Vertinant valstybės pagalbą labiausiai pasigendama socialinių paslaugų ir adekvačios piniginės paramos: 57 proc. organizacijų paminėjo, kad viena iš didžiausių problemų yra menkai išplėtos socialinės paslaugos, 53 proc. organizacijų išskyrė poreikių neatitinkančią piniginę paramą. Itin stinga asmeninio asistento paslaugos, kurio pagalba kasdienybėje užtikrintų didesnę žmonių su negalia savarankiškumą ir taip daliai žmonių su negalia arba jų šeimos nariams atvertų kelią į darbo rinką, suteiktų platesnes socialinio gyvenimo galimybes.

Vaikams su negalia trūksta dienos užimtumo, o žmonės su negalia ir jų artimieji labiausiai pasigenda psichologo bei laikino atokvėpio paslaugų. Organizacijos taip pat akcentuoja, kad žmonėms su negalia nėra užtikrinamos darbinio užimtumo ir darbo įgūdžius lavinančios paslaugos. Dalis šiuo metu organizuojamų paslaugų apima tik kultūrinės, pramoginės veiklas. Nors šios paslaugos taip pat yra labai svarbios, būtina **daugiau plėtoti integraciją į darbo rinką skatinančias paslaugas.**

Šios paslaugos turėtų apimti tiek konkrečių darbinių įgūdžių, tiek bendrųjų kompetencijų ugdymą, tarpininkavimą įdarbinant, lydimąją pagalbą įsidarbinus, motyvacijos palaikymą ir kt. Be kita ko, pastebimas didelis socialinių darbuotojų ir kitų specialistų, mokančių gestų kalbą, trūkumas.

Švietimo srityje susirūpinimą kelia įtraukiojo ugdymo neužtikrinimas: ne visos mokyklos yra pasiruošusios priimti vaikus su negalia. Nepakanka specialistų, gebančių atliepti specialiuosius poreikius, pastebimas didelis mokytojų padėjėjų, lo-

gopedų, gestų kalbos mokytojų trūkumas. Užduotys mokykloje taip pat ne visada pritaikytos vaikams su negalia. Suaugusiųjų žmonių su negalia švietimo sistemoje taip pat akcentuotos nepatrauklios specialybės ar gebėjimų stiprinimo programos, kurios vėliau yra sunkiai pritaikomos praktikoje.

53 proc. respondentų pažymėjo, kad vis dar labai trūksta fizinės aplinkos pritaikymo. Tai apriboja įsidarbinimo galimybes, dalyvavimą švietime, kultūrinėse veiklose, apsunkina buitį, neretai apriboja galimybes gauti socialines ar net sveikatos paslaugas. Akcentuotas susisiekiama paslaugų trūkumas ir viešojo transporto nepritaikymas (51 proc.).

Atkreiptinas dėmesys į informacinės aplinkos pritaikymą (41 proc.). Dažniausiai šiuos iššūkius pastebi organizacijos, dirbančios su regos, klausos ar intelekto negalią turinčiais asmenimis. Informacijos ir paslaugų srautams vis dažniau persikeliant į internetą, žmonėms su negalia yra sunkiau rasti aktualią informaciją, gauti reikiamą pagalbą ar net užsiregistruoti pas gydytoją. Pastebimas augantis poreikis informacinio ir kompiuterinio raštingumo ugdymo paslaugoms.

Taip pat akcentuotos neprieinamos sveikatos priežiūros paslaugos (45 proc. respondentų), pavyzdžiui, sunku gauti reikalingas reabilitacijos procedūras, dalis sveikatos priežiūros įstaigų – neprieinamos judantiems rateliais, trūksta negalios specifika išmanančių specialistų ir pritaikytos medicininės įrangos. Taip pat minimas kompensacinių techninių priemonių trūkumas (41 proc.), pritaikyto būsto stoka (35 proc.), kompiuterių ir interneto ryšio trūkumas (22 proc.).

COVID-19 pasekmės

COVID-19 reikšmingai pablogino žmonių su negalia ir jų artimųjų kasdienybę. Dalis organizacijų pastebi, kad pandemija sukėlė naujų iššūkių ir dar labiau pagilino jau buvusias problemas: dažniausiai pastebima pablogėjusi psichologinė būklė, dar prastesnis sveikatos paslaugų pasiekiamumas (ypač svarbus turintiems negalia), patirta socialinė izoliacija, taip pat šeimos ir darbo derinimo iššūkiai.

82 proc. atsakiusių pažymėjo, kad karantino metu vienas iš pagrindinių iššūkių buvo socialinė izoliacija, o 84 proc. – pablogėjusi žmonių su negalia emocinė ir psichologinė būklė. Itin dažnai žmonės su negalia išgyvena vienatvę ir socialinę atskirtį, o karantino metu jie tapo dar pažeidžiamesni. Daugeliui asmenų nutrūko įprastai teikiamos socialinės paslaugos. Paslaugų apribojimo iššūkius akcentavo 47 proc. organizacijų. Dėl didelės susirgimo COVID-19 rizikos žmonės su negalia negalėjo eiti į darbą, turėjo apriboti ryšius su artimaisiais. Apribojus paslaugų teikimą, papildomas krūvis, taip pat ir psichologinis, teko žmonių su negalia artimiesiems. Emociškai ir psichologiškai dar labiau pažeidžiami karantino metu buvo žmonės su proto ar psichikos negalia.

Organizacijos taip pat akcentavo iššūkius, susijusius su medicinos paslaugų apribojimu, kuris labai paveikė žmonių su negalia sveikatos būklę. Žmonės negalėjo gauti jiems būtinų sveikatos paslaugų, dalis kentė padidėjusius skausmus. Dažnai gydytojų konsultacijos telefonu nebuvo veiksmingos.

Be kita ko, **nesant galimybių dalyvauti darbo rinkoje, o šeimos nariams slaugant artimuosius su negalia, mažėjo dalies šeimų pajamos (53 proc.).** Buvo

juntamas ir maisto trūkumas (22 proc.).

Per pandemiją paslaugos ir informacija sparčiai kėlėsi į internetą, tačiau kelios organizacijos paminėjo prastą dalies žmonių su negalia informacinių technologijų raštingumą ir priemonių trūkumą, dėl ko pandemijos metu ši grupė neteko galimybės bendrauti ar gauti paslaugas nuotoliniu būdu.

Su iššūkais karantino metu susidūrė ir pačios organizacijos. **Daugiausia akcentuojamas apsaugos priemonių trūkumas.** Dalis organizacijų atkreipia dėmesį, kad trūko prekybos vietų joms įsigyti, kitos pažymi, kad trūko lėšų. Taip pat pabrėžiama metodinės pagalbos stoka. Didelė dalis organizacijų buvo priverstos keisti veiklos pobūdį karantino metu. Teikiant paslaugas nuotoliniu būdu susidurta su iššūkais, kai klientai neturėjo nei telefono, nei interneto. Gerokai išaugo darbo krūviai, darbuotojai dirbo viršvalandžius: padidėjo psichologinės pagalbos apimtys, teikiama emocinė parama, informavimas apie susiklosčiusią situaciją pandemijos kontekste, papildomai pristatomas maistas ir būtini medikamentai. Tik maža dalis organizacijų laikinai sustabdė teikiamas paslaugas.

Didelė dalis apklaustų organizacijų bendradarbiavimą su savivaldybe karantino metu vertino neigiamai: trūko komunikacijos ir bendradarbiavimo. Daugeliu atvejų pagalba buvo ribota, trūko finansavimo išaugusiam paslaugų poreikiui, neužtikrintos apsaugos priemonės. Kita dalis organizacijų teigė, kad bendradarbiavimas su savivaldybe nepasikeitė arba net sustiprėjo, buvo planuojama ir veikama kartu.

“

„Savivaldybė gauna keltuvą, bet finansuoja labai ribotai ir siūlo tik pigiausią variantą.“

„Pas mane yra neįgalumas, visi galvoja, kad [neįgaliųjų] laukia išskėstom rankom, bet taip nėra.“

„Kai man paskyrė procentais neįgalumą, vietoj grupės nustatymo, procentais gavau mažesni neįgalumą. Nuėjau pas gydytoją paklausti, kodėl sumažėjo? Jis atsakė, kad tai ne jis kaltas, o kompiuteris taip parodė.“

Žmonės, turintys negalią

18 PRINCIPAS – ILGALAIKĖ PRIEŽIŪRA

„Kiekvienas turi teisę į kokybiškas ilgalaikės priežiūros paslaugas, visų pirma į namuose teikiamas priežiūros paslaugas ir bendruomenines paslaugas.“

Parengta bendradarbiaujant su Pagalbos namuose tarnyba ir Maltos ordino pagalbos tarnyba

Ilgalaikės priežiūros paslaugų poreikio augimas

Ilgalaikės priežiūros paslaugas būtų galima apibūdinti kaip slaugos ir socialinių paslaugų visumos derinimą. Teikiant šias paslaugas, asmeniui teikiama nuolatinė kompleksinė specialistų pagalba ir priežiūra asmens namuose ar globos įstaigoje. Ilgalaikės priežiūros tikslas – sudaryti palankias sąlygas asmeniui kuo ilgiau savarankiškai ir visavertiškai gyventi bendruomenėje, namuose, užtikrinant tinkamų slaugos ir socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą, siekiant jį apsaugoti nuo ligos paūmėjimo ar esamų simptomų progresavimo, atsižvelgiant į šeimos poreikius ir galimybes.

Ilgalaikės priežiūros paslaugos poreikis po truputį vis labiau auga. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2020 metų pradžioje Lietuvoje gyvena daugiau nei 500 tūkst. 65 metų ir vyresnio amžiaus asmenų. Tai beveik 20 proc. visų Lietuvos gyventojų. Senjorai, gyvenantys regionuose, ypač mažuose kaimuose ar vienkiamiuose, susiduria ne tik su socialinių paslaugų prieinamumo trūkumu. Jiems sudėtinga užtikrinti gyvybiškai būtinų paslaugų prieinamumą. Tokių senjorų pajamos paprastai yra nedidelės, o artimiausią parduotuvę ar medicinos įstaigą gali pasiekti tik privačių vežėjų pagalba, o tai taip pat yra ganėtinai brangu.

Senstant visuomenei didėja socialinių ir sveikatos paslaugų poreikis asmens gyvenamojoje vietovėje, kuris vis

dar nėra tenkinamas taip, kad žmogus galėtų oriai gyventi iki paskutinės gyvenimo akimirkos. Negalios pobūdis, asmens šeiminei, finansinei padėtis, sveikatos situacija yra glaudžiai susiję su socialinių paslaugų poreikiais. Dėl riboto savarankiškumo šiems asmenims paprastai sudėtinga spręsti įvairius buitinius, sveikatos, ugdymo, užimtumo klausimus, dalyvauti visuomenės gyvenime. Nors šiemet pensininkų skurdo rizikos lygis, lyginant su praėjusiais metais, sumažėjo, tačiau didžiausią skurdo riziką vis dar patiria ši amžiaus grupė. 2018 m. vidutinė senatvės pensija (311,5 Eur) ženkliai atsiliko nuo skurdo rizikos ribos (379 Eur). Tai rodo, kad pensijos Lietuvoje yra gerokai per menkos oriai gyventi. Išlaidos vaistams, komunaliniams mokesčiams, šildymui, maistui ir kitoms prekėms neretai viršija mėnesio pajamas.

Didėjantis asmeninės pagalbos artimoje aplinkoje poreikis

Svarbu pabrėžti, kad didžioji dalis senjorų kuo ilgiau nori gyventi savo namuose, nepriklausomai nuo jų sveikatos būklės, todėl dažnai juos pasiryžta slaugyti artimieji, šeimos nariai. Nenuostabu, jog, senstant visuomenei, didėja asmeninės pagalbos artimoje aplinkoje poreikis. Integralios pagalbos paslaugos yra vienas iš galimų pasirinkimų. Šios paslaugos susideda iš dviejų dalių: dienos socialinės

globos asmens namuose ir slaugos asmens namuose. Svarbu tai, kad integralios pagalbos tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui kuo ilgiau visavertiškai gyventi namuose, bendruomenėje, užtikrinti tinkamą socialinės globos ir slaugos paslaugų organizavimą ir teikimą, stiprinti asmens gebėjimus ir savarankiškumą, palaikyti socialinius ryšius su šeima, bendruomene. Deja, valstybės organizuojamos integralios pagalbos, taip pat ir kitų paslaugų senjorams, poreikis nėra tenkinamas, tad paslaugų šeimai tenka laukti eilėse. NSMOT narių praktika rodo, kad asmenims tenka laukti 6–8 mėnesius, o kartais ir daugiau.

Kadangi dabartinis paslaugų tinklas visapusiškai netenkina vyresnio amžiaus asmenų poreikių, artimieji ir šeimos nariai yra priversti patys ieškoti išeičių. Dažnai viena iš alternatyvų yra privačių socialines paslaugas teikiančių organizacijų paieška, kurios, deja, paprastai yra tik didžiuosiuose miestuose. Kitais atvejais patys artimieji imasi globoti senjorus ir pasitraukia iš darbo rinkos. Taip vystosi naujos problemos: sumažėja bendros šeimos pajamos, ilgai nutrūksta socialiniai ryšiai, atsiranda ilgalaikis nedarbas, o kartu su juo – ir aibė kitų socialinių iššūkių.

Iššūkiai, su kuriais susiduriama ilgalaikės priežiūros paslaugų kontekste

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ilgalaikės priežiūros pagrindinis tikslas – kuo ilgesnis žmogaus gyvenimas savo namuose. Be jau minėtų iššūkių, vis dar susiduriama su šiomis problemomis:

Paslaugų netolygumas. Socialinės paslaugos sukonzentruotos didžiuosiuose miestuose ar didesniuose miesteliuose, o atokesnėse vietovėse gyvenantys senoliai

negali pasinaudoti paslaugomis dėl atstumo. Vienos iš dažniausiai minimų problemų, su kuriomis susiduria socialinių paslaugų gavėjai, tai pavėžėjimo bei integralios pagalbos trūkumas.

Paslaugų neprieinamumas. Pagrindiniai (ir dažniausiai vieninteliai) teikėjai paslaugų namuose yra savivaldybės, biudžetinės įstaigos, kurios ne visada yra pajėgios lanksčiai ir operatyviai sureaguoti į naujų paslaugų poreikį. Neretai asmenys paslaugų turi laukti kelis mėnesius, negalėdami pasirinkti kito paslaugų teikėjo. Dėl socialinių paslaugų planavimo ir finansavimo spragų nevyriausybiniam sektoriui yra sudėtinga įsitraukti į paslaugų teikimo mechanizmą, tad paslaugos monopolizuojasi ir telkiasi savivaldybės, biudžetinių įstaigų rankose. Dėl to nukenčia paslaugų kokybė ir užkertamas kelias paslaugų tinklo plėtrai.

Holistinės socialinės ir sveikatos sistemos nebuvimas. Socialinės ir sveikatos priežiūros paslaugos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios, vis tik jas kuruojančios Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo bei Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos dažnai nesuderina paslaugų reglamentavimo tarpusavyje. Tai priveda prie nesuderintų teisės aktų, reglamentuojančių paslaugų teikimą, kurie nepapildo, o kartais ir prieštarauja vienas kitam. Pavyzdžiui, vis dar nėra sutariama, kas turėtų keisti sauskelnes: ar individualios priežiūros specialistas, kuris yra socialinės srities darbuotojas, ar slaugytojo padėjėjas – sveikatos srities darbuotojas.

Sudėtingas ambulatorinės slaugos licencijavimas. Slaugos paslaugos namuose yra licencijuojamos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, teikiamos asmens namuose. Pagrindinis tikslas – patenkinti paciento slaugos poreikius namų

sąlygomis ir skatinti jo savirūpą. Teikti šias paslaugas gali tik įstaigos, turinčios asmens sveikatos priežiūros licenciją ambulatorinėms slaugos paslaugoms namuose, deja, licencijavimo tvarka nepagrįstai sudėtinga. Pavyzdžiui, įstaiga, norinti pradėti teikti slaugos paslaugas asmens namuose, privalo turėti įrengtas patalpas darbuotojams gydymo, gyvenamosios (skirtos įvairioms socialinėms grupėms) arba viešbučių paskirties pastatuose, nors slaugos paslaugos bus teikiamos tik pacientų namuose. Būtent tokie reikalavimai itin apsunkina situaciją norint gauti ambulatorinės slaugos licenciją ir apriboja paslaugų prieinamumą.

Finansavimo priklausomybė nuo struktūrinių projektų. Didelė dalis šiuo metu teikiamų ilgalaikės priežiūros paslaugų dabar yra finansuojamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis, tačiau tokie finansavimo modeliai nėra tvarūs – kyla rizika, kad, nutrūkus Europos Sąjungos finansavimui, šių paslaugų teikimas taip pat sustos.

“

„Ačiū Dievui, kad atėjote. Galvojome, nebesulauksime paslaugų, užpildėme dokumentus tai prieš 7 mėnesius...“

Moteris, gavusi ilgalaikės priežiūros paslaugas

„Nieko nežinau, niekas nepaaiškina nei kur kreiptis, nei ko prašyt, iš kur man paprastai moteriškai žinot. Dabar va kai pasakėt, tai suprantu...“

Ilgalaikės priežiūros paslaugas gavusio asmens artimoji

„Planavau būti užsienyje, bet aš nusileidau - pasirinkau mamą. O dabar mamą esu palaidojusi, draugai nususuko, likau viena su savo bėdomis ir problemomis...“

Skurdą patirianti moteris

„Žmonės paslaugų laukia ilgai, jei tai integracijos paslaugos. Turim atvejų kai ir nesulaukia, iškeliauja amžinatilsį...“

NVO darbuotoja

19 PRINCIPAS – BŪSTAS IR PARAMA BENAMIAMS

Asmenims, kuriems labiausiai to reikia, suteikiamas kokybiškas socialinis būstas arba teikiama parama aprūpinant būstu.

Pažeidžiami asmenys turi teisę į tinkamą pagalbą ir apsaugą nuo priverstinio iškeldinimo. Skatinant benamių socialinę įtrauktį jiems suteikiama tinkama pastogė ir paslaugos.

Parengta kartu su Vilniaus arkivyskupijos Carito Laikinaisiais namais

Benamystė – vis gilėjanti problema Lietuvoje ir Europos Sąjungoje

Benamystės problema, nepaisant gerėjančių skurdo rodiklių Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, nemažėja, o auga. Pastarąjį dešimtmetį 24 Europos Sąjungos šalyse narėse benamystės skaičiai nuolat didėjo. Remiantis tyrimais, skaičiuojama, kad Europos Sąjungoje kasnakt mažiausiai 700 000 žmonių patiria benamystę, t. y. 70 proc. daugiau nei prieš dešimtmetį (www.feant-sa.org).

Europos Sąjungos šalyse benamystės apibrėžimas gali skirtis, todėl benamystės statistiką tarp šalių sudėtinga palyginti. Lietuvoje benamystė yra apibrėžiama gana siaurai, t. y. siejama tik su gyvenimu laikino apgyvendinimo įstaigose. Lietuvos Respublikos 2021 metų gyventojų ir būstų visuotinio surašymo metodikoje¹⁰ benamis žmogus apibrėžiamas kaip asmuo, kuris neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ir lėšų (nedirba) bent minimaliam būstui išsinuomoti ar nusipirkti ir kurio gyvenamoji vieta yra nakvynės namai ar socialinių paslaugų įstaigų padaliniai, teikiantys laikinojo apnakvindinimo paslaugas. **Taigi, dalis žmonių, gyvenančių lauke, gyvenimui nepritaikytuose pastatuose ir pan., nepatenka į benamių asmenų apskaitą.**

Lietuvoje benamių asmenų, besinaudojančių laikino gyvenimo įstaigų paslaugomis, skaičius nuo 2010 m. iki 2018 m. išaugo apie 40 proc. Benamių asmenų, gavusių apnakvindinimo paslaugas nakvynės namuose, skaičius 2018 m. išaugo iki 3 007 asmenų, lyginant su 2017 metais – 2 494 asmenų. Lietuvos statistikos metraščio duomenims, 2010 m. nakvynės namuose per metus gyveno 2 142 asmenys. Taip pat auga ir skaičius gyventojų, gaunančių paslaugas krizių centruose, skirtuose mamoms su vaikais – nuo 1 530 asmenų 2017 m. iki 1 799 asmenų 2018 m.

Didėjantis benamių žmonių skaičius gerėjančios ekonomikos kontekste rodo, kad socialinė atskirtis vis dar yra svarbus iššūkis ir kad taikomos priemonės nepasiekia pačių pažeidžiamiausių bei didžiausiame skurde gyvenančių žmonių, o teisės į socialinę apsaugą nėra veiksmingai įgyvendinamos.

Būstas ir parama patekus į benamystės situaciją – asmens teisė

Asmens teisė į būstą – viena pagrindinių socialinių ir ekonominių asmens teisių¹¹. Europos socialinių teisių ramstis

¹⁰ Lietuvos Respublikos 2021 metų gyventojų ir būstų visuotinio surašymo metodika. https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/4432752/Gyv_surasymo_metodika_2020.pdf

¹¹ Valstybinio audito ataskaita, 2017. Ar užtikrinamas būsto prieinamumas mažas pajamas gaunantiems gyventojams.

įpareigoja Europos Sąjungos šalis nares, tarp jų ir Lietuvą, užtikrinti teisę į būstą ir paramą benamiams. Jungtinių Tautų Organizacijos 11.1 darnaus vystymosi tikslu Lietuva yra įsipareigojusi, kad iki 2030 metų bus siekiama visiems užtikrinti galimybes turėti tinkamą, saugų ir prieinamą būstą ir naudotis būtinausiomis paslaugomis.

Vadovaujantis Europos socialinių teisių ramsčiu, asmenys, kuriems labiausiai to reikia, turi teisę į suteikiamą kokybišką socialinį būstą arba į teikiamą paramą aprūpinant būstu, tačiau būsto prieinamumo situacija pažeidžiamoms gyventojų grupėms gerėja labai lėtai. 2015 m. duomenimis, Lietuvos skiriamas finansavimas socialiai pažeidžiamų gyventojų aprūpinimui būstu yra vienas mažiausių Europos Sąjungoje¹², o laukiančiųjų eilė 4 pastaruosius metus beveik nemažėja. Socialinio būsto eilėje 2019 m. laukė 10 993 asmenys (šeimos). Lyginant situaciją su 2018 m., ji netgi šiek tiek pablogėjo – 2018 metais paramos būstui išsinuomoti laukė 10 486 namų ūkiai¹³.

Gerinti situaciją siekiama pasitelkiant alternatyvias priemones socialiniam būstui, kaip kad dalies būsto nuomos mokesčio kompensavimą, įsigaliojusį nuo 2015 m., tačiau tokių priemonių veiksmingumas nėra toks, kaip buvo tikėtasi ar planuota iš pradžių. Situacija atrodo ypač sudėtinga vieno asmens namų ūkio atveju, kokiais dažnai yra benamiai asmenys, gyvenantys laikino apgyvendinimo įstaigose. Pagal namų ūkio sudėtį skurdo rizikos lygis didžiausias tarp namų ūkių, kuriuos sudaro vienas gyvenantis asmuo.

Jų skurdo rizikos lygis – 46,3 proc., o parama per socialines išmokas jų situacijai turi mažai reikšmės – be socialinių išmokų šios grupės skurdo rizikos lygis padidėtų tik 2,4 procentinio punkto. Būsto nuomos kompensacijos mažiausiai efektyvios yra vieno asmens (asmens be šeimos) atveju. Dėl santykinai per mažos nuomos kompensacijos jų dalis, pasinaudojusi nuomos kompensacija, buvo mažiausia (19,4 proc.), palyginus su 41 proc. trijų asmenų šeimų, 66 proc. 8 asmenų šeimų atvejais. Taip pat ir socialinis būstas vieno asmens namų ūkiams yra sunkiau prieinamas – vieniši asmenys (bendrasis sąrašas) 2019 m. sudarė apie 50 proc. visų laukiančiųjų socialinio būsto. Socialinio būsto jiems gali tekti laukti 20 ir daugiau metų.

Būtina užtikrinti socialines paslaugas benamystę patiriantiems asmenims

Būsto nuoma rinkoje skurde ir benamystėje esantiems asmenims nėra lengvai pasiekama. Europos socialinių teisių ramstyje teigiama, kad skatinant socialinę įtrauktį turi būti suteikiama tinkama pastogė ir paslaugos. Taigi, tinkamos bei orios apgyvendinimo paslaugos turi sutartinai žengti su kita žmogui reikalinga parama. Tai svarbus principas siekiant įgalinti žmones panaudoti savo potencialą ir realiai spręsti benamystės problemą.

Lietuvoje trūksta sisteminio, koordinuoto paslaugų sistemos veikimo su tikslu realiai mažinti benamių skaičių ir taip spręsti benamystės problemą. Šiuo metu benamystės situacija yra labiau valdoma nei sprendžiama, t. y. dabartinės sistemos

¹² Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos: Atvejo studija – būsto prieinamumo gerinimas socialiai pažeidžiamiems gyventojams po 2020 m.

¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2018 https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/socialine-integracija/bustas/1_2018-07-01%20Apie%20laukian%C4%8Dius%20paramos%20b%C5%ABstui%20i%C5%A1sinuomoti.pdf

tikslas yra patenkinti bazinius benamių asmenų poreikius, kad jie būtų pavalgę ir turėtų lovą išsimiegoti, bet nėra aiškaus tikslo, kad šie žmonės nebebūtų benamiais. Socialinės pagalbos sistema benamiui asmeniui, jeigu siekiama realiai mažinti benamystės problemą, o ne tik ją valdyti, negali remtis vien tik bendrosiomis socialinėmis paslaugomis. O esamos specialiosios paslaugos, kurių tikslinė grupė yra benamiai asmenys, yra nepakankamos problemai spręsti arba neprieinamos asmenims su kompleksiniais poreikiais, pavyzdžiui, tokiais kaip priklausomybės, psichikos liga ir pan. Socialinės paslaugos, neatliepančios egzistuojančių poreikių, nepakankamas jų prieinamumas, nepakankamas aprūpinimas prieinamu, kokybišku būstu ir diskriminacija – visa tai iš esmės trukdo benamių asmenų socialinei įtraukčiai.

COVID-19 pasekmės

Paslaugų prieinamumo ir sistemingo rūpesčio asmenimis, patekusiais į benamystės situaciją, stygius buvo juntamas ir karantino dėl COVID-19 akivaizdoje. Daugelyje Europos Sąjungos šalių, rūpinantis asmenimis, esančiais benamystės situacijoje, buvo kuriamos papildomos laikino prieglobsčio vietos, išgaliojo draudimai iškeldinti žmogų ir pan. Visa tai buvo daroma siekiant, kad nei vienas žmogus nebūtų priverstas gyventi gatvėje, o taip pat siekiant apsaugoti ir apsisaugoti nuo viruso plitimo įstaigose, kuriose žmonės apgyvendinti labai tankiai, pavyzdžiui, laikino apnakvindinimo vietose.

Lietuvoje susidarė įspūdis, kad žmonės, gyvenantys gatvėje arba naujai patekę į benamystės situaciją, buvo visiškai pamiršti, o visa atsakomybė perkelta ant

paslaugas teikiančių įstaigų pečių. Apsiribota rekomendacijomis įstaigoms, kokiais būdais jos turi užtikrinti, kad ten gyvenantys žmonės neužsikrėtę ir neplatintų viruso, o tai galėjo turėti reikšmės tam, kad įstaigos ėmė labai griežtinti vidaus taisykles. Pavyzdžiui, jei žmogus išėjo už įstaigos ribų be leidimo – jis jau nebegali grįžti. Taip pat buvo ignoruotas faktas, kad ir per karantiną žmonės gali patekti į benamystės situaciją. Nakvynės namai naujų asmenų karantino metu priimti negalėjo, o norint gauti net ir laikino apnakvindinimo paslaugą, buvo privaloma pažyma, patvirtinanti, kad žmogus neserga tuberkulioze, kai tuo tarpu poliklinikos atsisakydavo priimti žmones dėl karantino. Dėl šios priežasties būsto netekę asmenys negalėjo gauti net ir laikino apnakvindinimo paslaugų, o krizės akivaizdoje tapo dar labiau pažeidžiami.

Nepaisant to, kad benamystės problemos sprendimas yra tiesioginis savivaldybių rūpestis, visgi būtų tikslingas aktyvesnis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsitraukimas, siekiant, kad asmenimis, patekusiais į benamystę, būtų tinkamai pasirūpinta per COVID-19 viruso pandemiją. Reikalingos aiškios gairės, rekomendacijos savivaldybėms, kurias jos galėtų lanksčiai prisitaikyti pagal esamą situaciją, – kaip (per)organizuoti esamas paslaugas, kokias naujas laikinas paslaugas kurti, – siekiant sudaryti orias sąlygas, kad žmonės, gaunantys nakvynės namų paslaugas, neužkrėtę ir neužsikrėtę virusu, kad visi žmonės, patekę į benamystės situaciją, galėtų pasinaudoti savo teise gauti socialinę apsaugą ir būstą.

Būsto atskirties ir augančios benamystės iššūkiai turi būti sprendžiami pasiūlydžiant integralius ir tvarius sprendimus,

kurie apima prevenciją ir paramą¹⁴. Svarbu nesusipainioti tarp socialinės politikos, sprendžiant benamystės problemą, tikslų ir priemonių jiems pasiekti. Socialinis būstas, nakvynės namai ar kitos socialinės paslaugos benamiams asmenims patys savaime nėra tikslai. Tai tik priemonės tikslui siekti. Teisė į tinkamą būstą, benamystės prevencija ir mažinimas galėtų būti dabartinės socialinės politikos siekais, realiai sprendžiant benamystės problemą.

“

„Aš auginu 6 vaikus ir negaliu gauti būsto, nes nedirbu, negaliu gauti pajamų. O kada tas socialinis būstas po 3 metų, po 10? 20? Kai reikėjo, nieko negalėjau gauti. Neturiu galimybės gauti socialinio būsto. Kreipiausi į savivaldybę, bet čia tas pats kas nieko.“

„Kad bet kurioje savivaldybėje yra tas pats. Kiek tų vaikų beturėtų. Esi koks trys šimtai kažkelintas.“

Skurdą patiriantys asmenys

¹⁴ Europos Komisijos Socialinės apsaugos komiteto 2019 m. kasmetinėje ataskaitoje

SUOMIJOS „HOUSING FIRST“ PROJEKTAS

Pastaraisiais metais Suomija atkreipė viso pasaulio dėmesį dėl mažėjančių benamystės skaičių: ji yra vienintelė šalis Europoje, kurioje benamių skaičius ne auga, o mažėja. Raktas į sėkmę – „Housing First“ (liet. *Pirmiausia būstas*) projektas ir visuomenės ambicija galutinai panaikinti benamystę¹⁵.

„Housing First“ – projektas inicijuotas 2007 m. Pagrindinė projekto idėja – siekis, kad asmuo visam laikui išbristų iš benamystės spąstų. Reikia atkreipti dėmesį, kad „housing first“, visų pirma, yra principas, kurio centre – nuostata, kad turėti gyvenamąją vietą yra žmogaus teisė. Vadovaujantis šiuo principu, būstas nėra atlygis, kurį benamis gauna, kai jo gyvenimas grįžta į savo vėžes. Vietoj to, gyvenamasis būstas yra pagrindas, ant kurio vėl sujungiamas likęs gyvenimas. Kai žmogus turi saugią gyvenamąją vietą, jam kur kas lengviau susitelkti į kitų problemų sprendimą.

Kaip atrodo „Housing First“ iniciatyva?

Žmonėms, neturintiems gyvenamosios vietos, yra suteikiamas nuolatinis būstas pagal įprastą nuomos sutartį. Apgyvendinimo vieta gali varijuoti nuo savarankiško buto iki būsto bloko su palaikymu visą parą. Visi nuomininkai moka nuomą, tačiau turi teisę gauti kompensacijas būsto

nuomos išlaidoms padengti, atsižvelgiant į gaunamas pajamas.

Benamystės situacijoje atsidūrusiems žmonėms taip pat užtikrinama ir socialinė pagalba: psichologo konsultacijos, pagalba pildant dokumentus ar gražinant skolas, pagalba integruojantis į darbo rinką bei visuomenę.

Projektas vadovaujasi šiais principais:

1. Būstas suteikia galimybę savarankiškai gyventi

Benamui asmeniui suteikiamas nuomojamas būstas be jokių išankstinių sąlygų ar laikinų sutarimų. Sveikatos ir socialinės problemos sprendžiamos tada, kai asmuo turi nuolatinę gyvenamąją vietą.

2. Pagarba žmogaus pasirinkimui

Klientas turi galimybę pats rinktis gydymo ir socialines paslaugas.

3. Gyventojų reabilitacija ir įgalinimas

Darbuotojai susitinka ir su gyventoju elgiasi kaip su lygiu. Sąveika su klientu siekiama sukurti pasitikėjimą ir bendruomeniškumo atmosferą, padedančią klientui reabilituotis ir įgalinti save.

4. Integracija į bendruomenę ir visuomenę

Gyventojas gauna pagalbą, kad naujame būste jaustųsi kaip namuose. Sudarant nuomos sutartį, sukuriamas pastovumo jausmas ir jaučiamas ryšys su platesne visuomene. Palaikomuose būstuose sistemingas darbas atliekamas ir su kaimynystės gyventojais.

Nuo 2008 m. dėl „Housing First“ iniciatyvos benamių skaičius Suomijoje sumažėjo net 30 proc., ilgalaikių benamių skaičius sumažėjo 35 proc. 2019 m. bendras benamių skaičius siekė 4 600, o ilgalaikių

¹⁵ <https://ysaatio.fi/en/housing-first-finland>

benamių skaičius nesiekė nei 1 000. **Suomija iki 2027 m. yra užsibrėžusi galutinai panaikinti benamystę.**

Benamystės panaikinimas – sėkminga investicija

Natūralu, jog, siekiant įgyvendinti šį projektą, pirmiausia buvo svarbu, kad rinkoje atsirastų prieinamas būstas. Naujo, prieinamo būsto statyba ir įsigijimas buvo vienas iš svarbiausių Suomijos nacionalinės programos ilgalaikio benamystės mažinimo tikslų. Be to, senieji nakvynės namai buvo perdaryti į ilgalaikius namus ir butus. Šiuo metu Helsinkyje yra 60 000 socialinių būstų, planuojama pastatyti dar 7 000. Kiekviename naujame rajone palaikoma griežta būsto politika, kuri apriboja socialinę segregaciją: 25 proc. rajone esančios erdvės yra skirta socialiniam būstui, 30 proc. subsidijuojamam pirkimui ir 45 proc. privačiam sektoriui.

Nors ši programa gali pasirodyti brangi investicija, tačiau Suomija dar 2011 m. apskaičiavo, kad buvo sutaupyta maždaug 21,3 mln. Eur išlaidų, kurias patirdavo dėl augančio benamių skaičiaus. Apgyvendinus vieną ilgalaikį benamį, per metus sutaupoma apie 15 000 Eur viešųjų lėšų. Be to, įgyvendinant programą buvo sukurta daugiau nei 200 naujų nuolatinio pobūdžio darbo vietų socialinėje sferoje. Svarbiausia, **kad ši iniciatyva iš tikrųjų veikia.**

20 PRINCIPAS – GALIMYBĖ NAUDOTIS PAGRINDINĖMIS PASLAUGOMIS

„Kiekvienas turi teisę gauti kokybiškas paslaugas, be kita ko, vandens tiekimo, sanitarijos, energetikos, transporto, finansinių paslaugų, skaitmeninio ryšio. Asmenims, neturintiems galimybių naudotis tokiomis paslaugomis, turi būti taikomos paramos priemonės.“

Susisiekimas, energetika ir skaitmeninis ryšys – vis dar siekiamybė?

Galimybių naudotis pagrindinėmis paslaugomis srityje susirūpinimą kelia transporto, energetinio skurdo ir skaitmenizacijos iššūkiai.

Susisiekimo paslaugų stoka, ribojanti gyventojų galimybes

Susisiekimo priemonės vis dar nėra tinkamai užtikrinamos regionuose ir stipriai atsilieka nuo miestų. Ši problema dažnai aktuali pažeidžiamiausiems, mažiausias pajamas gaunantiems gyventojams – tiems, kurie patys negali nusipirkti automobilio. Kaimų gyventojai atkreipia dėmesį, kad autobusai važinėja tik keletą kartų per dieną ir geriausiu atveju yra suderinti tik su vaikų grįžimu iš mokyklos. Vaikų vasaros atostogų metu pasitaiko atvejų, kai autobusai kaimus pasiekia tik kelis kartus per savaitę, todėl susisiekimo stoka užkerta kelią darbui.

Tas pats pasakytina ir apie ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymą – neretai jis yra nepasiekiamas būtent todėl, kad tėvai neturi galimybių vaikų nuvežti į ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Savivaldybės dažnai tokios paslaugos ikimokyklinio amžiaus vaikams neužtikrina. Taigi, tiek vaikai, tiek tėvai yra priversti likti namuose. Senos viešojo transporto priemonės nėra pritaikytos žmonėms su negalia ir

specialiųjų poreikių turintiems asmenims, tėvams su vaikais. Valstybės kontrolės duomenimis¹⁶, tik 35 proc. viešojo transporto yra pritaikyta žmonėms su negalia. Svarbu paminėti ir tai, kad Lietuvoje vis dar nėra paplitusi vieno bilieto sistema, kuri galėtų padėti sutaupyti asmenims įsigyjant nuolatinius bilietus už mažesnę kainą, tuo pat metu įsigyjant ir naudojant bilietus miesteliuose ar didesnėse gyvenvietėse.

Energetinis skurdas

Vis dar daugelis žmonių susiduria su energetiniu skurdu. Tai toks skurdo lygis, kai asmenys ar namų ūkiai yra nepajėgūs gauti reikalingų energijos paslaugų: sunku arba neįmanoma užtikrinti tinkamo būsto šildymo arba naudotis kitomis būtinosiomis energetikos paslaugomis, pavyzdžiui, apšvietimu, transportu arba elektros energija internetui ar kitiems įtaisams. Deja, 2019 m. net 26,8 proc. namų ūkių negalėjo sau leisti pakankamai šildyti būsto, o 14 proc. asmenų gyvena būstuose, kuriuose yra varvantis stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys. Svarbu suprasti, kad, gyvenant tokiaime būste, padidėja tikimybė susirgti įvairiomis ligomis, o neretai, norint sutaupyti, asmenys yra priversti rinktis iš kokybiško maisto, šilumos ar sveikatos. Kita vertus, energetinis

¹⁶ <https://www.vkontrolė.lt/failas.aspx?id=4114>

skurdas taip pat susijęs su išsiskolinimais, nes mažas pajamas gaunantys asmenys susiduria su sunkumais apmokant sąskaitas laiku.

Turint didelių išsiskolinimų, asmenims gresia energijos tiekimo nutraukimas, o blogiausiu atveju – iškeldinimas.

Skaitmenizacija aplenkia vyresnius, kaimo ir nepasiturinčius gyventojus

Technologijų įtaka kasdieniame gyvenime akivaizdi: viešosios paslaugos, pavyzdžiui, įvairių išmokų prašymų teikimas, pažymų išdavimas, registracija dėl paslaugų suteikimo, konsultacijos ir kt. vis sparčiau persikelia į elektroninę erdvę. Tačiau technologinė pažanga ne tik atveria naujas galimybes, bet ir kelia naujus iššūkius. Vienas iš jų – skaitmeninė atskirtis, kuri daugiausia siejama su asmenų ar visuomenės grupių atotrūkiu, susijusiu su galimybėmis naudotis internetu ir naujaisiomis informacinėmis technologijomis. Svarbu pažymėti, kad vertinama ne tik fizinė prieiga prie kompiuterio, interneto ar kitų technologijų, bet ir galimybės bei asmens gebėjimai jomis naudotis. Šie barjerai dažnai būdingi mažesnes pajamas gaunantiems asmenims, o tai juos stumia į dar gilesnę atskirtį.

Lietuva ilgai galėjo didžiuotis turėdama geriausią interneto greitį tiek Europoje, tiek visame pasaulyje, o viešojo interneto prieiga yra prieinama didžiai daliai asmenų¹⁷. Iš Informacinių technologijų naudojimo namų ūkiuose tyrimo duomenų galima pastebėti, kad 2019 m. interneto prieigą turėjo 82 proc. namų ūkių, o asmeninius kompiuterius namuose turėjo 77 proc. šalies gyventojų. Džiugu, kad šie

rodikliai kasmet gerėja, deja, lyginant su Baltijos šalimis, Lietuvos rodikliai vis dar yra vieni žemiausių. Rodikliai nedžiugina ir tuo, jog išlieka akivaizdus skirtumas tarp miestų ir regionų: mieste kompiuterius ir interneto prieigą namuose turėjo atitinkamai 79 proc. ir 83 proc. namų ūkių, kaime – 71 proc. ir 78 proc.

Skaitmeninė atskirtis tampa rimtu barjeru siekiant įsidarbinti: kompiuterio, interneto ir kitų technologijų naudojimas tapo įprasta darbo dalimi daugelyje darbo vietų. Be interneto ir kompiuterio kasdienės užduotys darbe tampa sunkiai įsivaizduojamos. Įprasta, kad ir potencialūs darbuotojai naudojami elementaria kompiuterių programine įranga. Interneto prieinamumo rodikliai, o taip pat ir nevyriausybių organizacijų patirtis atskleidžia, kad vyrauja didelė skaitmeninė atskirtis tarp pažeidžiamų grupių ir likusios visuomenės.

COVID-19 pasekmės

Karantino metu labiausiai išryškėjo skaitmeninė atskirtis. Užklupus pandemijai, buvo suskaičiuota, kad net 30 tūkstančių vaikų neturėjo kompiuterių. Net ir aprūpinus šeimas kompiuteriais, dalis jų neturėjo interneto. Neretai vaikai daugiavaikėse šeimose turėjo dalintis vienu kompiuteriu ar net telefonu, todėl jie neturėjo realių galimybių įsitraukti į mokymosi procesą. Mažiau galimybių turintys vaikai atsidūrė dar didesnėje atskirtyje. Tas pats pasakytina ne tik apie vaikus – nepasiturintys, kaimo regionų ar vyresnio amžiaus gyventojai, neturintys techninių galimybių ar skaitmeninių įgūdžių, karantino metu dar stipriau pajuto socialinę izoliaciją, nes

¹⁷ <https://www.speedtest.net/global-index>

turėjo kur kas mažiau galimybių dirbti ir bendrauti nuotoliniu būdu.

Energetinio skurdo srityje stebima padidėjusi įsiskolinimų už būstą ir komunalinius mokesčius rizika, ypač tarp nepasiturinčių gyventojų.

Pandemija itin stipriai pablogino žmonių, neturinčių nuosavų automobilių, kasdienybę. Karantino metu sumažėjus žmonių srautams, buvo pradėti keisti ir tarpmiestinio viešojo transporto tvarkaraščiai: vienos kompanijos pasirinko dalinai stabdyti darbus, kitos – visiškai neteikti paslaugų. Tad žmonės, gyvenantys vieniškiuose ar gyvenvietėse, kuriose nėra prekybos centrų, vaistinių ar kitų būtiniausiems poreikiams patenkinti reikalingų įstaigų, susidūrė su dideliais iššūkiais.

“

Neramina – trūksta transporto, ypač pritaikyto. Yra socialinio taksi, bet jis yra vienas. Negali išsikviesti net vieną kartą per mėnesį. Poreikis yra toks didelis, nes žmonės, pavyzdžiui, veža į dializę, tai tu negali išsikviesti, jeigu tau reikia į kažkokią tai pramogą.

Moteris, turinti negalią

PAGRINDINIAI 2020 M. POKYČIAI SIEKIANT SUMAŽINTI SKURDĄ

2020 m. pagrindiniai pokyčiai yra susiję su vaiko pinigais, pensijomis, minimalios algos augimu ir parama labiausiai nepasiturintiems gyventojams.

Vaiko pinigai buvo padidinti nuo 50 iki 60 eurų. Papildoma išmoka vaikams iš nepasiturinčių, gausių šeimų ar vaikams su negalia padidinta nuo 20 iki 40 eurų. Mokyklose visiems ikimokyklinukams ir pirmokams pradėtas tiekti nemokamas maitinimas.

2020 m. didėjo **minimalioji mėnesinė alga** – nuo 555 eurų padidėjo iki 607 eurų neatskaičius mokesčių.

Taip pat planuojama, kad dėl indeksavimo **senatvės ir netekto darbingumo pensijos** 2020 m. didės daugiau nei 9 proc. ir pirmą kartą viršys darbo užmokesčio augimą. Šiomet padidėjo ir šalpos pensijų bazė – nuo 132 iki 140 eurų.

Pagrindiniai 2020 m. pokyčiai buvo atlikti karantino metu. Dauguma jų buvo orientuoti į trumpalaikę pagalbą krizės metu, pavyzdžiui, nedarbingumo išmoka tėvams, prižiūrintiems mažamečius vaikus, subsidijos darbo užmokesčiui prastovos metu, 257 eurų išmokos savarankiškai dirbantiems asmenims.

Atsižvelgiant į tai, kad tik trečdalis Užimtumo tarnyboje prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos registruotų bedarbių turi teisę gauti nedarbo socialinio draudimo išmoką, karantino metu pristatyta laikina darbo paieškos išmoka. Siekiant apsaugoti darbo netekusius asmenis nuo staigaus pajamų sumažėjimo ar netekimo, buvo įtvirtinta

laikina darbo paieškos išmoka, siekianti 200 eurų ir mokama ne ilgiau nei 6 mėnesius iki 2020 m. pabaigos.

Ilgalaikiai pokyčiai buvo pristatyti **socialinės piniginės paramos nepasiturintiems gyventojams** sistemoje. Buvo padidintas išmokų dydis: vienišam asmeniui pašalpa padidėjo 50 eurų pirmus pusę metų, trijų asmenų šeimai – 45 eurai. Taip pat padidinta pašalpa įsidarbinus: socialinės pašalpos mokėjimas bus tęsiamas, o jos dydžiai sieks 100 proc. pirmus tris mėnesius, 80 proc. kitus tris mėnesius, 50 proc. šešis mėnesius. Padidintos **būsto šildymo išlaidų kompensacijos**. Ekstremaliosios situacijos metu nuspręsta laikinai nevertinti turto skiriant paramą.

Socialinio būsto srityje trumpinami socialinio būsto laukimo terminai iš pradžių iki 5, paskui iki 3 metų. Jeigu pasibaigus terminui savivaldybė negalės užtikrinti socialinio būsto asmeniui arba šeimai, tuomet privalės kompensuoti faktinę rinkoje nuomojamo tinkamo būsto nuomos kainą.

Senyvo amžiaus gyventojams, žmonėms su negalia, našliams, našlaičiams buvo skirta 200 eurų dydžio išmoka. Taip pat buvo skirtos vienkartinės išmokos vaikams: kiekvienam vaikui mokama 120 eurų, o 3 ir daugiau vaikus auginančioms ir nepasiturinčioms šeimoms, vaikams su negalia – 200 eurų. **Vienkartinės išmokos sudarė reikšmingą dalį karantino socialinių padarinių mažinimo pakete, tačiau NSMOT laikosi pozicijos, kad ši suma turėjo būti panaudota tvaresniems**

sprendimams: mažiausioms (šalpos) pensijoms didinti, paslaugų nepertraukiamumui užtikrinti. Socialinės piniginės paramos nepasiturintiems gyventojams didinamas yra sveikintinas žingsnis, tačiau nepakankamas.

“

Verslui tai tikrai buvo pagalba. Ir pensininkai turėjo, nors čia trumpalaikė, bet kažkam tikrai pagelbėjo. Negali sakyti, kad nepagelbėjo.

Senjorai, neįgalieji gavo, bet man tai buvo juokinga. Aš pati juos gavau. Bet man juokinga, man gyvenimo kokybė tikrai nepagerėjo.

Paramos buvo, taip, bet ar čia tos paramos nebus susijusios su artėjančiais rinkimais? Mes [valstybė] pasiskolinome daug pinigų, bet ar neturėsime vėliau mokėti didesnių mokesčių, kad grąžintume pinigus?

Skurdą patiriantys asmenys

NSMOT SIŪLYMAI BEI REKOMENDACIJOS SKURDO IR SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMUI

Socialinėmis teisėmis grįstas skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimo veiksmų planas

Vyriausybės programoje turi būti numatytas žmogaus (socialinėmis) teisėmis grįstas skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimo veiksmų planas. Plane turi būti numatyti aiškūs, bet kompleksiški žingsniai gyventojų socialinės apsaugos stiprinimui. Priemonės turėtų atliepti tarptautinių organizacijų rekomendacijas bei ratifikuotų dokumentų sąlygas: užtikrinti Europos socialinių teisių ramsčio įgyvendinimą, siekti Darnaus vystymosi tikslų (toliau – DVT) ir vadovautis DVT principais. Atsižvelgti į Europos Komisijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros (EBPO) organizacijos rekomendacijas.

Valstybės strateginiuose dokumentuose, tokiuose kaip Nacionalinis pažangos planas, turi atsispindėti balansas tarp ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos tikslų, turi būti užtikrinamas siekiamų rezultatų tvarumas. Vadovaujantis DVT, skurdo mažinimas turi tapti pagrindiniu prioritetu. Savivaldybės, įgyvendindamos socialinę politiką, teikdamos socialines paslaugas, koordinuodamos socialinės pinigines paramos skyrimą, organizuodamos užimtumo didinimo programas, taip pat turi kelti sau tikslą mažinti skurdą ir socialinę atskirtį.

Siūlome tobulinti visą teisėkūros procesą ir, inicijuojant įstatymų pakeitimus ar diegiant naujas programas ir priemones, vertinti priimamo teisės akto socialinį poveikį. Priimant sprendimus būtina įvertinti ne tik finansų poreikį, bet ir poveikį pagrindiniams šalies socialiniams rodikliams: skurdo rizikos lygiui, absoliutaus skurdo lygiui, nedarbo lygiui ir pan. Būtina stiprinti kokybinį vertinimą, kuris turi būti atliekamas įtraukiant ekspertus ir toje srityje veikiančias pilietinės visuomenės organizacijas. Svarbu įvertinti teisės aktų atitiktį valstybės strateginiams bei tarptautiniams dokumentams, pavyzdžiui, Europos socialinių teisių ramsčiui ir Darnaus vystymosi tikslams. Labai svarbu, kad šie žingsniai būtų atliekami ne tik kuo anksčiau teisėkūros stadijoje, bet išlaikomi ir viso sprendimų priėmimo proceso metu.

Mokestinių pajamų surinkimas ir socialinės apsaugos finansavimas

Šiuo metu Lietuvos socialinės apsaugos finansavimas nuo BVP yra maždaug dvigubai mažesnis nei Europos Sąjungos vidurkis. Esama sistema yra nepajėgi pakankamai finansuoti socialinių paslaugų, o neadekvatūs socialinių išmokų dydžiai neapsaugo gyventojų nuo skurdo. Tai akcentuojama ir Europos Komisijos 2020 m. rekomendacijose Lietuvai¹⁸. Teigiama, kad

¹⁸ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-csr-comm-recommendation-lithuania_lt.pdf

šalies galimybes finansuoti viešąsias gėrybes bei paslaugas ir mažinti skurdą bei pajamų nelygybę riboja mažas mokesčių ir socialinių išmokų sistemos progresyvumas ir perskirstymo pajėgumas.

Būtina didinti perskirstymą šalyje ir užtikrinti socialinės srities finansavimo didinimą, kartu plėtojant socialinių paslaugų finansavimą, orų socialines paslaugas teikiančių darbuotojų darbo užmokestį ir išmokų sistemos tobulinimą, užtikrinant minimalius vartojimo poreikius. Remiantis Europos Komisijos ir EBPO rekomendacijomis, būtina skatinti įtraukų ekonomikos augimą: gerinti išmokų ir mokesčių sistemą, peržiūrėti mokesčių lengvatų sistemą, didinti mokesčių progresyvumą kuriant tokį mokesčių dizainą, kuris nepakenktų ekonomikos augimui. Taip būtų mažinama pajamų nelygybė ir daugiau lėšų surenkama į valstybės biudžetą. Šios lėšos galėtų būti panaudotos socialinėms reikmėms.

Piniginio skurdo mažinimas ir gyventojų socialinės apsaugos stiprinimas

Remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, daugiau nei trečdalis registruotų bedarbių negauna jokių pajamų, įskaitant nedarbo socialinio draudimo išmokas ar socialinės pašalpas. Daug metų ši problema buvo nesprendžiama ir itin išryškėjo pastarosios krizės metu. Augant nedarbui, dabartinės socialinių išmokų sistemos nesugeba apsaugoti gyventojų nuo netikėto pajamų praradimo. Būtina stiprinti darbo netekusių asmenų apsaugą lengvinant nedarbo socialinio draudi-

mo išmokos gavimo sąlygas, ilginant jų trukmę, taip pat sukuriant papildomą apsaugos tinklą. Pasibaigus valstybės masto ekstremaliajai situacijai, siūlome įvesti nuolatinę darbo paieškos išmoką, kuri būtų tarpinė grandis tarp nedarbo socialinio draudimo išmokos ir socialinės pašalpos su atitinkamai nustatytu išmokos dydžiu.

Siekiant, kad viena iš pagrindinių skurdo mažinimo priemonių – socialinė piniginė parama¹⁹ – būtų tikra investicija į žmogų, reikia tobulinti piniginės socialinės paramos nepasiturintiems asmenims sistemą. Būtina atsižvelgti į tris pagrindinius efektyvios paramos ramsčius: adekvatumą, prieinamumą ir įgalinimą. Lietuvoje socialinės piniginės paramos išmoka siekia pusę absoliutaus skurdo ir trečdalį santykinio skurdo ribos. Būtina užtikrinti išmokos dydžio adekvatumą artinant jį prie MVPD, skatinti paramos gavėjų įsidarbinimą plėtojant pozityvias paskatas, pavyzdžiui, nemažinti paramos, jeigu asmens darbo užmokestis kartu su parama neviršija MVPD. Būtina mažinti barjerus, kurie nesuteikia galimybių žmonėms, patiriantiems skurdą, gauti paramą: mažinti paramos gavimo griežtumą, atidirbimą už paramą. Siekiant, kad paramos gavėjai būtų aktyvūs visuomenėje ir grįžtų į darbo rinką, būtina teikti individualizuotas ir kompleksines paslaugas, kurios apimtų pačio asmens bendrųjų ir profesinių įgūdžių ugdymą, užtikrintų išorinių barjerų šalinimą (pavyzdžiui, paslaugas slaugomiems artimiesiems, vaikų priežiūrą, susisiekimą, išskaitų iš darbo užmokesčio mažinimą, kai asmuo turi įsiskolinimų, ir kt.).

Užtikrinti būtiniausius poreikius,

¹⁹ Daugiau apie socialinės paramos užtikrinimo iššūkius skaitykite apžvalgoje "Skurdas ir socialinė atskirtis 2019". Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2SLIPoL>

tokius kaip maistas, ir mažinti masto švaistymą. Šiuo metu įstatymuose galioja nuostata, kad labdarai perduodamos prekės neapmokestinamos PVM, kai PVM mokėtojas, kuris pagal Labdaros ir paramos įstatymą gali būti labdaros teikėjas, perduoda ar sunaudoja prekes labdarai ir kai konkretaus labdaros gavėjo gautų prekių apmokestinamoji vertė per kalendorinį mėnesį ne didesnė kaip 75 Eur. Šis dydis nebuvo keičiamas jau daugiau nei 10 metų, nepaisant minimalios mėnesinės algos, valstybės remiamų pajamų ir kitų dydžių pokyčių. Todėl siūlome, kad ši suma būtų indeksuojama, kad nebūtų pateikiama kaip absoliuti vertė. Šis pakeitimas yra labai svarbus, kai žmonių poreikis maistui per mėnesį yra didesnis nei 75 Eur, o įstatymai apriboja galimybę padėti skurstančiam didesne apimtimi. Taip pat manome, kad ūkininkų produkcija, atiduodama labdarai ir paramai, neturėtų būtų apmokestinama PVM mokesčiu, tai paskatintų ūkininkus dalintis su nepasiturinčiais. Skatinti įmones, kurios mažins maisto atliekas gamybos procese arba viešai skelbs duomenis apie kontroliuojamą ir nuosekliai mažinamą utilizuoto maisto kiekį bei didinamus išgelbėto maisto, perduodamo žmonėms vartoti, kiekius.

Didinti mažiausių pensijų gavėjų pajamas ir kelti šalpos pensijų bazę. Lietuvoje šalpos pensijos bazė siekia 140 Eur ir ją gauna apie 60 tūkstančių našlaičių, vaikų ir suaugusiųjų su negalia, pensinio amžiaus žmonių, kurie neįgijo būtino stažo socialinio draudimo pensijai gauti. Ši suma sudaro apie pusę MVPD. Būtina palaipsniui artinti šią bazę prie MVPD. Didinat šalpos pensijų bazę, būtina užtikrinti balansą tarp šalpos pensijų ir socialinio draudimo išmokų, atitinkamai keliant ir draudiminių išmokų dydžius.

Socialinių paslaugų sistemos reforma

Siekiant įtraukios ir darnios visuomenės raidos, būtina užtikrinti įgalinančias, kokybiškas ir prieinamas socialines paslaugas. Būtina sukurti socialinių paslaugų teikimo modelį, kuriuo būtų atsisakoma tikslinių grupių išskyrimo, o teikiant ir finansuojant paslaugas būtų atsižvelgiama į kiekvieno asmens poreikius. Paslaugos gavėjai ir jų artimieji turi būti įtraukti į paslaugų planavimą: sprendžiant paslaugų apimtį, tipą, trukmę ir teikėją. Būtina plėsti socialinių paslaugų tinklą ir didinti paslaugų įvairovę bei kokybę. Tai padėtų išvengti paslaugų monopolizacijos ir būtų sudaryta galimybė teikti paslaugas ir kitiems teikėjams, pavyzdžiui, NVO.

Taip pat būtina užtikrinti tinkamą savivaldybių komunikaciją apie teikiamų socialinių paslaugų prieinamumą. Savivaldybės turėtų būti iniciatyvesnės poreikių išaiškinimo ir paslaugų suteikimo atžvilgiu. Skatinti savivaldybes organizuoti viešuosius pirkimus ir joms ar kitoms nevyriausybinėms organizacijoms perleisti dalį socialinių paslaugų teikimo, o vietos bendruomenes skatinti aktyviau dalyvauti teikiant socialines paslaugas, tarp jų ir pagalbos į namus paslaugas. Socialinių paslaugų tikslas yra žmogaus įgalinimas, padedant jam pačiam išspręsti iškilusias problemas ir iššūkius, ir žmogaus orumo užtikrinimas, tačiau realybėje šis tikslas nebuvo keliamas, ir dabartinė socialinių paslaugų sistema remiasi neįgaliųjų globos modeliu, kuris pažeidžia žmonių negalios situacijoje teises ir lygias galimybes, todėl socialinės paslaugos tapo labai ribotos tiek savo apimtimi, tiek turiniu: siekiama užtikrinti pagalbą per socialinę priežiūrą/globą. Toks modelis neužtikrina žmonių savarankiškumo ir prieštarauja

pačiai socialinių paslaugų kryptį. Todėl reformuojant paslaugų sistemą rekomenduojame paslaugas individualizuoti ir nukreipti į kiekvieno individo savarankiškumo užtikrinimą, nepriklausomai nuo to, kur jis gyvena, ar šeimoje, ar atskirai, ar globos įstaigoje. Tik tokiu būdu galimas lygių galimybių užtikrinimas.

Būtina užtikrinti didesnę ir tvaresnę vaikų dienos centrų finansavimą, kuris leistų vaikų dienos centrams teikti psichologo, kokybiško užimtumo ir specializuotos pagalbos paslaugas. Būtina, kad vaikų dienos centrai turėtų galimybę teikti paslaugas ne tik vaikams, bet ir tėvams, siekiant ugdyti jų socialines kompetencijas. Vaikams, išeinantiems iš vaikų dienos centrų, būtina užtikrinti paslaugų tęstinumą, plėtojant jaunimo centrų veiklą. Jaunimo politikos srityje būtina užtikrinti būsto plėtrą, teikiant įvairiapuses paslaugas jaunuoliams. Vystant miesto planus, plėtoti jaunimo laisvalaikiui pritaikytą infrastruktūrą ir erdves.

Ilgalaikės priežiūros srityje būtina integralios pagalbos plėtra. Reikia sukurti bendrą ir veikiančią sistemą, apibrėžiančią integralią pagalbą namuose, apimančią tiek socialinių, tiek sveikatos paslaugų teikimą. Inicijuoti supaprastintą slaugai namuose licencijos gavimo tvarką. Taip paslaugų organizavimo procesas taptų prieinamas didesniam paslaugų teikėjų skaičiui. Siekiant užtikrinti skaidrumą, registrus, skirtus paslaugų teikimui, padaryti atvirus, kad asmenys ir jų šeimos nariai galėtų stebėti paslaugų suteikimo eilę.

Siekiant mažinti socialinę atskirtį visuomenėje, būtina užtikrinti, kad socialinės paslaugos bei socialinės paramos priemonės taikliau pasiektų pačius pažeidžiamiausius visuomenės narius. Sprendžiant benamystės, kaip giliausio

skurdo ir socialinės atskirties išraiškos visuomenėje, problemą, reikalingas koordinuotas bei kompleksinis požiūris į problemą ir jos sprendimo būdus. Socialinės paslaugos, tokios kaip pagalba ieškant darbo, konsultavimas ir kitos bendrosios socialinės paslaugos, turėtų būti matomos ne kaip esminės priemonės sprendžiant benamystę, o kaip sudėtinė ir neatsiejama sprendimo dėl tinkamo apgyvendinimo dalis. Siekiant šio tikslo reikia ne tik plėsti socialinio būsto fondą, gerinti sąlygas vienišiem asmenims pasinaudoti būsto nuomos kompensacija, bet ir ieškoti alternatyvių apgyvendinimo būdų, kurie būtų tinkami ir prieinami benamiams asmenims su kompleksiniais poreikiais, pavyzdžiui, ilgalaikiams benamiams, turintiems psichikos sutrikimų, gilią priklausomybę ir pan. Siekiant užtikrinti efektyvesnes bei daugiau į asmens poreikius orientuotas paslaugas, tikslinga kaip partnerius įtraukti nevyriausybinės organizacijos.

Švietimo netolygumų mažinimas

Lietuvoje būtina formuoti švietimo sistemą, kuri užtikrintų kokybišką, įtraukų ir prieinamą mokslą visiems vaikams ir mažintų išsilavinimo atotrūkį tarp nepasiturinčių vaikų ir vaikų, augančių daugiau pasiturinčiose šeimose. Siekiant užtikrinti, kad skurdžiai gyvenantys tėvai ir vaikai turėtų vienodas galimybes visuomenėje, ankstyvojo (ikimokyklinio) ugdymo ir priežiūros paslaugos turi būti prieinamos visiems. Būtina investuoti į tokių paslaugų tinklo kūrimą, užtikrinant jų geografinę aprėptį, tinkamą įstaigų aprūpinimą infrastruktūros bei kvalifikuoto personalo ištekliais ir lengvą prieinamumą viešuoju transportu. Būtina sukurti finansinius mechanizmus, užtikrinančius jaunimo

dalyvavimą neformalaus ugdymo programose, teikiant prioritetą arba skiriant atskirą finansavimą programoms, kurių veikla tiesiogiai ugdo bendrąsias kompetencijas ir kurias vykdo nevalstybiniai švietimo paslaugų teikėjai. Svarbu plėtoti jaunimo užimtumą skatinant dalyvavimą neformalaus ugdymo programose. Privalu gerinti švietimo sektoriaus darbuotojų darbo sąlygas.

Užtikrinti žmonėms, esantiems negalios situacijoje (žmonėms su negalia ir jų šeimos nariams (globėjams arba tėvams)), švietimo prieinamumą, sudarant sąlygas tėvams arba globėjams atsitraukti nuo slaugos ir (ar) priežiūros pareigų ugdymosi laikotarpiu. Žmonėms su negalia užtikrinti studijų prieinamumą (atsižvelgiant į fizinius ir informacinius aspektus), esant poreikiui – užtikrinti asistavimą.

Suaugusiųjų švietimo srityje²⁰ Vyriausybė planuoja suaugusiųjų mokymosi priemones 2021–2030 m. Nacionaliniame pažangos plane, plėtros programose bei Lietuvos ekonomikos ateities DNR plane, kurių poreikį užaštrino pandemijos pasekmės. Tačiau abejotina, kad atskiros priemonės be visuminio požiūrio ir lyderystės duos laukiamų rezultatų, todėl būtina sukurti ir koordinuotai įgyvendinti mokymosi visa gyvenimą sistemą, kuri apimtų tokius aspektus kaip gyventojų motyvacijos didinimas nuolat mokytis, tobulėti ir įgyti naujų kompetencijų. Užtikrinti informacijos apie mokymosi galimybes sklaidą, pritaikytą skirtingoms visuomenės grupėms (teikti informaciją ir konsultacijas gyventojams, ypač žemesnę kvalifikaciją turintiems ir mažiau motyvuotiems suaugusiesiems).

Sudaryti palankias mokymosi sąlygas (atsižvelgiant į mokymosi vietą, laiką, trukmę) visiems, ypač pažeidžiamoms ir sunkiai pasiekiamoms grupėms (pvz., ne kvalifikuotiems bedarbiams, ekonomiškai neaktyviems gyventojams, menkus gebėjimus turintiems asmenims). Aktualizuoti ir individualizuoti mokymosi paslaugas (pagal ugdomas kompetencijas, mokymų turinį, mokymo formų ir būdų pritaikymą) pagal darbdavių ir besimokančiųjų poreikius, užtikrinti šių paslaugų kokybę ir atitiktį valstybės ir tarptautiniams tikslams (Socialinių teisių ramsčio principams, Darnaus vystymosi bei Žaliojo kurso tikslams).

Glaudžiai bendradarbiauti su savivaldybėmis bei socialiniais ir ekonominiais partneriais, siekiant, kad neformalusis suaugusiųjų švietimas ir su juo susiję sprendimai būtų priimami ir įgyvendinami bendromis pastangomis. Įtraukti savivaldybes ir socialinius partnerius į Europos Sąjungos fondų lėšomis finansuojamų suaugusiųjų švietimo projektų planavimą ir įgyvendinimą, siekiant atliepti regionų suaugusiųjų mokymosi poreikius ir užtikrinti NSŠ projektų kokybę.

Vykdyti nuolatinę mokymosi visą gyvenimą stebėseną, reguliariai vykdyti mokymosi poreikių ir poveikio tyrimus bei apklausas nacionaliniu ir vietos lygmenimis, prireikus įgyvendinti tikslines intervencijas. Tyrimų rezultatų analizė pagrįstų tikslingą NSŠ veiklų bei išteklių planavimą regionuose.

²⁰ Siūlymai parengti bendradarbiaujant su Švietimo NVO tinklu

Prieinamų viešųjų paslaugų tinklo ir jų kokybės užtikrinimas

Europos Sąjungos kontekste Lietuva gerokai atsilieka skaitmeninių paslaugų prieinamumo srityje, išsiskiria aukštu energetiniu skurdu, stokoja susisiekimo paslaugų. Pandemija paaštrino šias problemas, o neturinčius pakankamai išteklių ir prieigos prie šių paslaugų nustūmė į dar gilesnę atskirtį. Būtina plėsti skaitmeninių priemonių ir paslaugų prieinamumą, ugdyti skaitmeninius įgūdžius, ypač kaimiškiose vietovėse ir tarp vyresnio amžiaus gyventojų. Būtina plėtoti susisiekimo paslaugas taip didinant įsidarbinimo bei ugdymo galimybes, nes susisiekimo galimybių trūkumas neretai tampa nedarbo arba atskyrimo nuo kitų paslaugų (pavyzdžiui, ikimokyklinio ugdymo) priežastimi. Norint sumažinti energetinį skurdą, reikalinga kompleksinė valstybės pagalba, apimanti švietimo ir konsultavimo paslaugas gyventojams, daugiabučių ir vienbučių pastatų atnaujinimą (modernizavimą) ir kitas energetinio efektyvumo didinimo programas. Energetinis skurdas – kompleksinė problema, todėl reikalingas tarpministerinis bendradarbiavimo mechanizmas, užtikrinant Lietuvos Respublikos nacionaliniame energetikos ir klimato srities veikslių plane (NEKS) numatytų energetinio skurdo priemonių taikymą.

Pagrindinės rekomendacijos pandemijos metu

Toliau pateikiamos rekomendacijos, kurios gali būti aktualios augant užsikrėtimų COVID-19 skaičiui Lietuvoje

Gyventojų pajamų užtikrinimas

Svarbu įvertinti karantino socialinių pasekmių mažinimo paketo poveikį pirmosios bangos metu ir užtikrinti adekvačias gyventojų pajamas užklupus antrajai bangai: suteikti adekvačią socialinę apsaugą netekus darbo, užtikrinti išmokų ir subsidijų mokėjimą laiku.

Savivaldybių socialinių paslaugų planų atnaujinimas

Būtina atnaujinti savivaldybių socialinių paslaugų planus atsižvelgiant į smarkiai pasikeitusius gyventojų poreikius karantino metu. Iki šiol nėra susistemintos informacijos apie paslaugų planų atnaujinimą po pirmosios pandemijos bangos. Atsižvelgiant į nuolat besikeičiančią situaciją, būtina atnaujinti paslaugų planus, dalintis savivaldybių gerąja patirtimi, o Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai stebėti, kaip vyksta planų atnaujinimas.

Socialinių paslaugų nepertraukiamumas

Visuomenėje daug kalbama apie būtinybę užtikrinti sveikatos apsaugos paslaugų nepertraukiamumą. Socialinės paslaugos, ypač pažeidžiamiausiems visuomenės nariams, yra lygiai tiek pat svarbios, todėl būtina užtikrinti socialinių paslaugų

teikimą, žinoma, užtikrinant tinkamą darbuotojų ir jų klientų apsaugą bei metodinę pagalbą socialines paslaugas teikiančiam personalui.

Apsaugos (priemonių) užtikrinimas

Laiku informuoti apie atstumų laikymosi ir apsaugos priemonių naudojimo rekomendacijas. Užtikrinti apsaugos priemonių prieinamumą prekyboje, kad organizacijos turėtų realias galimybes užtikrinti saugumą teikiant paslaugas.

Tarpinstitucinis, tarpžinybinis bendradarbiavimas

Atsižvelgiant į didelį informacijos srautą ir dažną operacijų vadovo nurodymų ir rekomendacijų kaitą, būtina užtikrinti sklandų tarpinstitucinį bendradarbiavimą, remiantis ne tiesioginių nurodymų principais, o metodine pagalba. Pakeitimai turi būti aiškiai formuluojami, tokiu būdu paslaugas organizuojančios institucijos ir organizacijos operatyviau galėtų reaguoti į naujus reikalavimus ir rekomendacijas.

Atsižvelgdami į tai, kad dalį paslaugų savivaldybėse teikia nevyriausybinių organizacijų, o pačios nevyriausybinių organizacijų į tam tikras situacijas gali reaguoti operatyviau, rekomenduojame, kad savivaldybės iniciatyviau įtrauktų NVO sektorių į pandemijai suvaldyti, kad keistųsi aktualia informacija, organizuotų bendrus susitikimus.

Telefoninės pagalbos užtikrinimas

Pastebėta, kad karantino metu gerokai išaugo psichologinės ir emocinės pagalbos telefonu poreikis. Kai kuriose organizacijose net iki 4 kartų. Būtina papildomai finansuoti telefoninės pagalbos

linijas ir užtikrinti paslaugas sunkumus patiriantiems žmonėms. Taip pat būtina užtikrinti informacijos apie COVID-19 linių sklandų darbą, nes jos karantino metu taip pat nebuvo pajėgios atsiliepti į visus skambučius.

Papildomai finansuoti išaugusį paslaugų poreikį organizacijose

Organizacijos, dar iki karantino užmezgusios ryšį su pažeidžiamomis grupėmis, karantino metu taip pat stebėjo išaugusį klientų paslaugų poreikį, ypač psichologinės pagalbos. Svarbu išnaudoti esamus paslaugų tinklus ir užmegztus ryšius su pažeidžiamais žmonėmis, taip pat papildomai finansuoti organizacijų, susiduriančių su gerokai išaugusiu krūviu, paslaugas.

Maistas ir maitinimas

Atsižvelgiant į tai, kad daug gyventojų susiduria su skurdu, o taip pat ir su maisto stygiumi (tai ypač išryškėjo karantino metu), būtina užkirsti kelią planuojamam Europos pagalbos labiausiai skurstantiems fondo finansavimo mažinimui. Priešingai – didinti fondo finansavimą.

Pandemijos metu vaikams, kurie mokyklose gaudavo nemokamą maitinimą, buvo tiekiami sauso maisto daviniai, kurie neatstojo iki tol gauto šilto maisto. Būtina užtikrinti, kad, pasikartojus karantino situacijai, šiltas maistas būtų tiekiamas vaikams iš sunkumus patiriančių šeimų.

Paslaugų gavėjų rato plėtimas

Karantino metu vyresnio amžiaus asmenims ar žmonėms su negalia buvo pristatomas maistas, medikamentai ir kitos

būtiniosios prekės, tačiau daugeliu atvejų šie žmonės jau buvo socialinių paslaugų sistemos akiratyje dar iki karantino. Svarbu, kad paslaugos pasiektų ir tuos žmones, kurie yra savarankiški ir iki šiol negavo jokių socialinių paslaugų, tačiau, daugėjant užsikrėtimo atvejų, turi imtis papildomų atsargumo priemonių dėl didesnės sergamumo rizikos.

Įsiskolinimų stebėseną ir skolų valdymo paslaugų kūrimas

Karantino metu taip pat padidėjo įsiskolinimų rizika, ypač įsiskolinimų už būstą ir komunalinius mokesčius. Svarbu vykdyti įsiskolinimų stebėseną, fiksuoti situaciją visose savivaldybėse atskirai. Taip pat plėtoti individualizuotas paslaugas įsiskolinusiems asmenims.

Smurtas artimoje aplinkoje

Dėl socialinės izoliacijos itin išaugo smurto artimoje aplinkoje rizika. Būtina daugiau dėmesio skirti smurto artimoje aplinkoje atvejų stebėsenai. Taip pat užtikrinti paslaugas smurto aukoms ir svarstyti alternatyvius pagalbos iškvietimo būdus.

Socialinių darbuotojų perdegimas

Karantino metu buvo pastebėtas didelis socialinių darbuotojų pervargimas dėl išaugusio paslaugų poreikio, įtampos įgyvendinant rekomendacijas ir sparčiai kintančių darbo sąlygų. Socialiniai darbuotojai turėjo dirbti viršvalandžius, kai kurių darbuotojų darbo krūvis buvo išaugęs bene dvigubai. Atsižvelgiant į tai, būtina suteikti psichologinę ir emocinę pagalbą socialiniams darbuotojams, aiškia metodinę paramą.

Apžvalga atlikta pagal projektą „Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo stiprinimas ir plėtra“, finansuojamą Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pagal „Nevyriausybinių organizacijų ir bendruomenių plėtros“ programą.

Apžvalga taip pat dalinai finansuojama Europos skurdo mažinimo tinklo (*European Anti Poverty Network – EAPN*) lėšomis.

EUROPEAN ANTI POVERTY NETWORK

info@smtinklas.lt
www.smtinklas.lt
+370 668 76316
Krokuvos g. 8, Vilnius